

פרק ד

מקומות המצטרפים לעיר

כבר בארנו בתחילת פרק ב את עיקר דין צירוף בתים, שמצטרפים בתים זה לזה כאשר הם סמוכים אחד לחברו תוך ע' אמה ושני שליש אמה. עוד מבואר שם [בענין "דינים המיוחדים לעיר"] שיש מקומות שאינם חשובים להצטרף לבתים בלבד, אלא ל"עיר" דוקא הם מצטרפים [עיי"ש בפרק ב]. בפרק זה נדון בעזה"י בגדר איזה מקומות ומבנים מצטרפים לעיר, ואיזה אינם מצטרפים אפילו ל"עיר".

הכללים

כתבו הרשב"א והריטב"א ז"ל (עירובין סא.) שמצטרפים לעיר "בית דירה או הראוי לדירה". וצ"ב מהו גדר "הראוי לדירה".

דעת החת"ס שכל מקום "המוקף לדירה" [שמותר לטלטל בו ביותר מבית סאתיים] מצטרף לעיר^א. ואכן כ"כ הרשב"א (עבוה"ק ש"ה פ"ו הי"א) והריב"ש (ס' כא) ש"קרפפות מוקפין לדירה" מצטרפין לעיר^ב. [אמנם לא מצינו לדעת הרשב"א קרפף המוקף לדירה אלא באופן שהקרפף פתוח לבית דירה^ג (עבוה"ק ש"ג פ"ג ה"ד). ע' לקמן בענין "האורה והדיר והרפת", וע"ע בהערה [ז.].]

עוד משמע בדעת החת"ס, שכל מבנה אשר חייב במזוזה מצטרף לעיר^ד. ואפשר שלגדר

לעיר אם מוקפים בשלשה כתלים [וצ"ל שמדובר באופן שהוקפו לדירה]. וכ' החזו"א "אמנם גם זה קשה למש"ב לעיל", ומישב בדרך "אפשר", עיי"ש, ומסיים "ונראה לדינא דאין להקל". [עיי"ש שמדקדק כן מסתימת הרי"ף והרמב"ם והרא"ש].

ג. והרי יש מקום לחלק בין הוקף לדירה מחמת שנטפל לבית, ובין הוקף לדירה באופן שאינו נטפל לבית, וכמבואר בחזו"א (ק' כ ד"ה והנה): "לא מהני מוקף לדירה לתשמיש דירה וכו' ובירושלמי מבעי ליה דחצר דבית פתוח לתוכה תהא נטפלת לבית טפוי". ע"ע לקמן בענין "חצר" [בדין "חצר מקורה"].

ד. עיי"ש בתשובת החת"ס שיש ללמוד גברי דיוור מהלכות מזוזה להלכות טלטול ביותר מבית סאתיים, ומשם להלכות עיבור העיר. עולה מכלל דבריו שיש ללמוד גברי דיוור מהלכות מזוזה להלכות עיבור העיר.

א. מוכיח החת"ס (אר"ח ס' צה) כן מדין ה"הבורגנין" אשר מצטרפים לעיר אע"פ שאינם נחשבים "מוקפים לדירה", כ"ש שמצטרף לעיר מקום אשר נחשב כמוקף לדירה. וכן נקט בפשיטות בנו של הנו"ב (שו"ת שיבת ציון ס' ח). ובדברי מרן החזו"א זצ"ל, החולק על דעת החת"ס הנ"ל (בס' ק' ס"ק כ), לא מצאתי מענה לראית החת"ס הנ"ל.

ב. אולם ע' חזו"א (ק' כ ד"ה ואמנם בס') שבאר מרן זצ"ל את כוונת הרשב"א והריב"ש ש"מוקף לבית דירה היינו לפיתא ולינה". וצ"ע, שלא מצינו "קרפף שהוקף לדירה" המתפרש כן בשום מקום. ועוד, הרי בסמוך לפני הלכה זו, כתב הרשב"א (שם ה"ב) כלשון הנ"ל "קרפף שהוקף לדירה" בענין היקף יותר מבית סאתיים, ושם ודאי מודה החזו"א שכוונת הרשב"א כפשוטו. וע' לקמן הערה סב ראית החזו"א בשיטת הרשב"א שאין חצר מתעברת עם העיר, ודחייתה עפ"י דברי המאירי בסוגיא. ובדברי הריב"ש שם משמע שאף גנות ופרדסים מצטרפים

זה התכוונו הרשב"א והריטב"א במה שכתבו ש"הראוי לדירה" מתעבר עם העיר, שהרי בשם "ראוי לדירה" הגדירו חז"ל את המקומות החייבים במזוזה¹. [ואף משמע בדרשות חז"ל שמקומות הנ"ל נכללים בשם "בית" בלשון התורה].

לדירה. ואף בית המיועד למלאכה פטור ממזוזה (ע' לקמן הערה לג). אלא על כרחך, דלא סגי בראוי לדירה אם אין שם תשמישי דיור מסויימים. [ובגדר איזה תשמישים נחשבים תשמישי דיור, ע' לקמן בענין "בית השומר", "בית הספר", "בית חרושת", "אורוה דיר ורפת", "אוצרות", "חנות ומסעדה"].

1. משמע בדרשות חז"ל שנכללים בית התבן ובית הבקר [החייבים במזוזה] בשם "בית" סתם. ע' רש"י (פ' בא יב ז): "על הבתים אשר יאכלו, ולא בבית התבן ובית הבקר שאין דרים בו", משמע ד"מאשר יאכלו" ממעט, אבל מ"בית" סתם לא נתמעטו. וכן בגמרא (יומא יא.) "ביתך המיוחד לך פרט לבית התבן וכו' שפטורין מן המזוזה", משמע שלא ממעטים בית התבן מהמילה "בית". אולם מאידך גיסא מצינו לכא' להפך, דממעטים חז"ל "בית התבן וכו'" שאינם בכלל "בית" [עיי"ש (יומא יא.) המשך הסוגיא, וכן גמרא סוטה (מג.) וספרי (פ' כי תצא)]. וע' בבאור הגר"ח קנייבסקי שליט"א למס' מזוזה (ס"ק ז) שדן בכל הנ"ל ונשאר בצ"ע.

ונראה שהכל מתישב כמין חומר עפ"י מה שפי' המלבי"ם (לספרי פ' כי תצא בענין מעקה) דהא דממעטים שם "בית התבן וכו'" הוא משום דכתיב באותה פרשה "ביתך", בית המיוחד לך משמע. ונראה לבאר, ששתי הגדרות יש למילה "בית": פירושו הפרטי - בית מגורים [מלשון "בת", לך], ופירושו הכללי - כל מבנה אשר משמש מקצת צרכי דירה וראוי לדירה [בית התבן וכו']. על כן, אם מוזכר באותה פרשה "ביתך" או "ביתו", משמעותו כפירושו הפרטי. ואם לא כתוב בפרשה אלא "בית" סתם, משמעותו כפירושו הכללי. ודוק שבכל הפרשיות דממעטים "בית התבן וכו'" [שאינם בכלל "בית"], באותן פרשיות נמצאת המילה "ביתך" או "ביתו". משא"כ בפרשת קרבן פסח (רש"י פ' בא הנ"ל) לא נאמר אלא "בתים", וי"ל דמשום כך היה נכלל בזה "בית התבן וכו'" לולא המיעוט "אשר יאכלו".

ה. כן מבואר בכמה דרשות חז"ל ש"בית התבן ובית הבקר ובית העצים ובית האוצרות" נקראים "ראוי לדירה" או "מיוחד לדירה" [בענין מזוזה (יומא יא.), בענין עורכי מלחמה (סוטה מג.), ובענין מעקה (ספרי פ' כי תצא)]. וקיי"ל (יר"ד סי' רפו) כמ"ד שחייבים הנ"ל במזוזה.

בגדר "ראוי לדירה", נראה שנכללים שני ענינים:

(א) פשוטו כמשמעו, שהמקום ראוי לדירה גמורה. ומצינו בזה כמה פרטי דינים: (1) "יצא בית שער אכסדרה ומרפסת" שאינם "ראוי לדירה", ומשום ששם "הכל עושין קפנדריא" (רש"י יומא יא: ד"ה בית שער) ולכן "לא חזי לדירה" (רש"י עירובין פה: ד"ה חוץ מבית שער), כלומר שא"א לקבוע שם דירה גמורה. (2) אין עיבור בורגנין בחו"ל משום דשכחי גנבי. ע' הערה י שבררנו בגדר חסרון זה, שהוא משום שאין ראויין לדירת קבע. [וישבנו בזה את תמיהת המ"מ על הרשב"א, וגם תמיהת המעשה רוקח, עיי"ש]. (3) בית שבים המתעבר לעיר משום "דחוי לפנות בו כלים שבספינה", ואעפ"כ בעי שיעור ד' אמות על ד"א, דהיינו שיעור דירת אדם. ואף הבורגנין, שאין צריכים ד"א על ד"א, אינו אלא משום דחוי למילתייהו "ללינת לילה לאדם אחד" (רש"י סוכה ג: ד"ה למילתייהו). ע' הערה כד שבארנו כל זה משום דבעינן "ראוי לדירה". (4) "כלל הדברים" איזה מקומות חייבים במזוזה (דרישה וש"ך ריש סי' רפו) הוא, שבמתבן וכו' סגי "אפילו אינם דרים שם ממש בין דיוצאים ונכנסים בו", אבל "היכא דאיכא משום קדושה, כגון בית הכנסת או היכא דאיכא משום טנופת, אז בעינן בית דירה ממש שידור בו תמיד". וטעמא דמילתא פשוט, שמתבן וכו' ראויים לדירה, משא"כ מקום קדושה ומקום הטנופת אינם ראויים לדירה.

(ב) עוד בעינן שיהיה המקום מיוחד לתשמישי האדם באופן שנחשב קצת דירה. כגון מבנה ריק שאין משתמשים בו פטור ממזוזה, אע"פ שראוי

אולם דעת החזו"א (ק"כ סד"ה ובח"ס) "ולעולם עיבור בעי דירה גמורה, שבני אדם אוכלין בהן פתן וישנים שם".

עוד מצטרפים לעיר "הבורגנין" (עירובין נה:). אע"פ שאינן מוקפין לדירה (עירובין כב.) וגם פטורים ממזוזה (פ"א מס' מזוזה), ובודאי שאינם "דירה גמורה". וצ"ע לשון החזו"א שמשמע שאין עיבור אלא ב"דירה גמורה" דוקא. ולכאור' צ"ל בכוונתו דעיבור בעי עכ"פ קרוב לדירה גמורה".

עוד מצטרף לעיר הנחל הסמוך לה [בתנאים מסויימים], אע"פ שאינו לא בית דירה ואף לא ראוי לדירה אלא "משתמשים בו" כל בני העיר.

בפרק זה נדון, בעזה"י, בדיני סוגי המקומות השונים, ומה שנראה ללמוד מהכלל אל הפרט, ומהפרט אל הכלל.

[בענין מספר המחיצות ואופן המחיצות הדרושים לגדור את המקומות המצטרפים לעיר, ע' בהמשך בענין 'בית חרב'].

בית השומר

סוכות לשומרי השדות ולשומרי העיר ["בורגנין"ט] מתעברות עם העיר (עירובין כא., נה:). [בתנאי שלא שכיחים גנבים ושטפונות], אע"פ שאינן נחשבות כמוקפות לדירה (שם כב.) וגם פטורות מן המזוזה (פ"א מס' מזוזה).

השדות ועשויין להציל מן החמה" (עירובין טו.), "סוכות שעושין שומרי העיר" (עירובין כא.). וכ"כ הרשב"א (עבוה"ק ש"ה פ"ו הי"ב). וכעין זה פי' הרמב"ם (פיה"מ מעשרות פ"ג מ"ו): "עשויים לשמור הדרכים". פירושים נוספים ל"בורגנין" נתבארו בדברי הראשונים ז"ל (ע' לקמן "האצרות" חנוה"). ואפשר שאין כאן מחלוקת, וכולם בכלל "בורגנין", שהרי מצינו שני פירושים שונים ל"בורגנין" בשיטת הרמב"ם, במס' מעשרות פירש כנ"ל, ובמס' אוהלות באופן אחר (ע' לקמן הערה נד.).

י. מבואר בגמרא (עירובין כא.) דלא מהני עיבור דבורגנין בכבל משום דשכיחי בידקי [שטפונות], ובחור"ל משום דשכיחי גנבי. ועיי"ש בפרש"י "ואינו דבר קבוע... ושטפי להו הלכך לא חשיבי מידי", "דשכיחי גנבי. דגנבי להו הלכך לא חשיבי להיות בתים". מבואר שהחסרון הוא במבנים שאינם חשוכים מחמת ארעיותם. אולם הרשב"א באר (עבוה"ק ש"ה פ"ו הי"ב) בדרך אחרת: "לא היה עשוי לדירה או שעשוי לדירת עראי אין עושין אותו עיבור לעיר, לפיכך הבורגנין וכו'". מבואר שהחסרון הוא מחמת הדיור העראי. ותמה המ"מ (פכ"ח ה"י שבת ה"ב) על הרשב"א:

ז. משמע מלשון החזו"א זצ"ל שאין בית דירה גמורה אלא מקום המיוחד לשני תשמישים, סעודה ולינה. וכן חוזר החזו"א ומגדיר כן כמה פעמים (שם ד"ה והנה). וע' מש"כ בפרק ב' הערה ל' בבאור דברי החזו"א, וכן הבאנו שם מדברי הרשב"א והמ"ב [וכן ע' לקמן הערה ס]. מיהו ע' בהערה בסמוך, דב"בורגנין" [המתעברים ל"עיר" דוקא ולא לבתים סתם] אפשר דסגי מקום אכילת פיתא בלבד. ונראה שאין זה אלא בבורגנין אשר שוהה שם רוב היום.

ח. "אבל בורגנין שבני אדם אוכלים שם ואפשר דישנים שם] שפיר מתעבר". מבואר דסגי באכילה, אע"פ שמשמע בדברי החזו"א שאין דירה גמורה בלא לינה (ע' הערה הקודמת). ואף אכילה ולינה בבורגן לא סגי להחשיבו כדירה גמורה משום "שתשמישו לאויר" (עירובין כב.), ומבאר החזו"א (ס"ס קי) משום שדר שלא בטובתו ואין דירתו רצויה.

ט. הבורגנין מתעברים עם העיר (עירובין נה:). ובבאור "בורגנין" פירש רש"י: "לדור שם שומרי

איזה שימוש מחשיבו כ"בורגן"

והנה משמע בגמרא (עירובין עג.) שאין אנשים רגילים לאכל סעודתם ב"בורגנין", ויש שאף אינם לנים בהם. [עוד כתבו הב"ח (ריש ס"י שנה) והמ"א (ריש ס"י שסב) שסתם בורגנין אין לנים בהם.] משמע לכאורה שבורגנין מצטרפים לעיר אע"פ שאין בהם לא סעודה ולא לינה, וסגי בתשמישן "עשוין להציל מן החמה"^{יא} להחשיבם כדיוור הראוי להתעבר עם העיר^{יב}.

אולם כתב מרן החזו"א זצ"ל (ק"כ סד"ה ובח"ס) שאין מתעברים בורגנין אלא "שבני אדם אוכלין שם [ואפשר דישנים שם]". וכן משמע קצת בב"ח (ריש ס"י שנה).

וצ"ע בשיטת החזו"א, שהרי בענין בית החרושת הכריע (בס' ק"כ כח ד"ה נראה) שאינו מצטרף אפילו כאשר אוכלים שם הפועלים משום ש"האכילה הוא בעל כרחם שאין השלחן ערוך כדרך המסובין לא נקרא דירה", אם כן מאי שנא בורגנין שאכילה באופן זה נחשבת כדיוור להתעבר עם העיר. וצ"ל שאין טעמו הנ"ל בענין אכילה בבית חרושת אלא צירוף לטעמו הראשון שם: "כיון דעיקר הבנין לאו לדירה עביד אלא למלאכה". ואין הבורגן כן, שהרי עיקרו עומד לצורך הדייר ולהגנתו, שהוא עכ"פ דירה מועטת, וכיון שעיקרו עומד לדירה מועטת, סגי באכילה דרך ארצי להחשיבו כדירה הראויה להתעבר עם העיר. כנלע"ד בדעת החזו"א ז"ל.

והנה עפ"י המבואר, אם יעמוד השומר בתוך בנין בית החרושת, אין הבנין נחשב כבורגנין אפילו אם יאכל שם, "כיון דעיקר הבנין לאו לדירה עביד אלא למלאכה". אבל אם יהיה חדר

שכיחות הגנבים, הרי אדרבה עשוין הם לשמירה מאנשי רשע וגנבים. [וכן היה לו לתמוה על פרש"י והרשב"א: "שומרי העיר" ובדעתם א"א לתרץ כתרוצו שם, עיי"ש.] והנה עפ"י המבואר י"ל בפשיטות, שאף מגדלי השמירה הנ"ל אינם ראויים לדירת קבע משום שחוששים השומרים ללון בהם, דמה ישמור על השומר מהגנבים בשעת שינתו, בבורגן אשר מחיצותיו חלשות. [ואף אם שומר אחר ישמור עליו בשעת שינתו, אין בכך חשיבות של "בית", שהרי אין הבית שומר עליו בשעת לינתו.] ונראה שזהו גם הטעם ש"בית בספינה" אינו מצטרף לעיר לפי פירושו של הרב האי גאון (עירובין נה:), ע' הערה נט*). שאע"פ שקבועה הספינה והבתים שבתוכה בנהר היבש בימות הקיץ, הרי כשירדו הגשמים בעל כרחם יטולטלו הבתים ממקומם.

יא. לשון רש"י (דף טו.), וכן ע' לשון רש"י דף ק. (בראש העמוד) "להסתופף בה שומרי השדה".

יב. ע' לקמן הערה כט שעפ"י דרך זו א"ש סוגית הירושלמי.

"ואני תמיה א"כ למה אמרו אין בורגנין בבבל, והלא אפ' בשאר ארצות אין בורגנין". וע' ב"י שתמה על תמיהתו. ונלע"ד דשפיר תמה המ"מ, דאם משום "שעשוי לדירת ארעי" אין נעשים עיבור, הרי כן עומדים כל הבורגנין שבכל הארצות לדירת ארעי בלבד [שהרי אם תוקבע בבורגן דירת קבע יום ולילה, דינו כבית לכל דינו] (וכפי שכתבו האחרונים, ע' בהמשך) ואינו נקרא "בורגן", וא"כ שפיר תמה המ"מ באיזה אופן יתקיים דין הבורגנין המתעברים עם העיר. ונלע"ד לישב את תמיהת המ"מ על דברי הרשב"א, שכוונת הרשב"א דבעינן שיהיו ראויין לדירת קבע [ולא שיהיו עומדים לדירת קבע], וכפי שכתב הרשב"א בהדיא בחידושו לדרך סא. (ד"ה עיר): "אין מעברין את העיר אלא ממקום בית דירה או הראוי לדירה" [ע' הערה ה מקור יסוד זה, וכמה פרטי דינים התלויים בו.] ובמקום דשכיחי גנבים ושטפונות אין ראויים הבורגנין לדירת קבע, ומשום כך אין מתעברים עם העיר. ונראה לישב בזה גם את תמיהת ס' מעשה רוקח על מה שפי' הרמב"ם (פיה"מ מעשרות פ"ג מ"ז) דבורגנין היינו "כמו מגדלים עשויים לשמור הדרכים", ותמה המעשה רוקח משום מה נגרעו הבורגנין של שומרי הדרכים מחמת

מיוחד לשומר בתוך הבנין, נראה שנחשב החדר כבורגן, ואע"פ שאין המחיצות "עשויין להציל מן החמה", אבל עשויין הן להגנתו ולשמירתו של השומר.

מפעלים שיש בתוכם חדר לשומר

אף אם נמצא חדר מיוחד לשומר בתוך שטח המפעל, אין בכך סיבה מספקת להתחבר לעיר כיון שבדרך כלל רחוק החדר מבתי העיר ביותר מע' אמה. ואף אם הבנין וחצרו סמוכים לבתי העיר תוך ע' אמה, נראה שאין מצטרפים לעיר מדין "יש בו בית דירה", כיון שאין ה"בורגן" נחשב כ"בית דירה" גמור [ע' מש"כ בזה לקמן בענין 'יש בו בית דירה']. אכן אם קבוע השומר בחדרו המיוחד לו לדור בו יומם ולילה, יש לדון שעדיף מ"בורגן" ונחשב כ"בית דירה", וכפי שיבואר בסמוך, ויתכן שיצטרף מחמתו לעיר כל חצר המפעל. אמנם יש גדרים באופן שמצטרף החצר מחמת הבית דירה שבתוכו, ע' היטב לקמן בענין "יש בו בית דירה".

דיוור יום ולילה

בדין בית השומר העשוי לדור בו יומם ולילה, כתבו הרבה מגדולי הפוסקים ז"ל שעדיף מבורגנין ודינו כמוקף לדירה [לטלטל בו ביותר מבית סאתיים] [הב"ח (ריש סי' שנח) והתוספות שבת (שם), והמ"א (ריש סי' שסב) והא"ר (שם), והפמ"ג (שם) והגר"ז (שם), והנו"ב (תניא סי' מז)]. ודקדקו כן בפרש"י ובתוספות^{טו}, ומפורש כן בפ"י הר"ר יהונתן^{טז}, ונלע"ד שכן מוכח גם

של הב"ח והמ"א שמחמת הדיוור הקבוע של השומר נקרא היקף דירה.

יד. כתב רש"י דף ק. ד"ה משום דהוי דירה שתשמישה לאויר, "אינה לדור בה תמיד", [כן דקדק התו"ש].

טו. דקדקו הב"ח והתו"ש כן מתוספות (דף כג. ד"ה שהוא), "העזרות [של ביהמ"ק] חשיבי מוקפין לדירה שהיו שומרים בה כל הלילה".

טז. כן מדקדק המשנה ברורה (בביה"ל ריש סי' שנח) בדעת הר"ר יהונתן ממש"כ (דף לג. בדפי הרי"ף ד"ה אילן המיסק): "לפי שהוא אינו מוקף לדירה כלומר לדור בו יומם ולילה אלא לשומר משם אויר השדות", וכן "כעין זה משמע" במש"כ הר"ר יהונתן (דף ו: ד"ה ובלבד שיש שם שומירה): "כעין סוכה של שומרי הצאן וכו' בקביעות יומם ולילה כל השנה".

יג. כתב הפמ"ג (א"א ריש סי' שסב) להקל [ללא פקפוק] בשומר הקבוע ביום ובלילה. מיהו במקום אחר פקפק בזה הפמ"ג (א"א ריש סי' שנח), שכתב: "ע"ב"ח כ' שאין עשוי אלא לשומר אבורגנין קאי והשומר בלילה לן בביתו. והביא [תוספות] ד"ה שהוא עירובין כג' א' דבמקדש היו שומרים בלילה, ועתו"ש הביאו, וצ"ע. ועמ"א שס"ב א' פי' כן". ואף כאן משמע שמסיק הפמ"ג לקולא, דהנה אע"פ שכתב "וצ"ע", הרי חזר וכתב "עמ"א שס"ב א' פי' כן", משמע שכן מסקנתו לדינא. והנה השקלא וטריא הנ"ל של הפמ"ג צ"ב, מה כוונתו להקשות ["צ"ע"], ולמה חוזר ומציין את דברי המ"א להקל. ואפשר שיש לפרש את דברי הפמ"ג על פי החילוק המבואר בהמשך, שיש שני אופנים של דיוור יומם ולילה, והאופן המבואר בתוספות הוא גדר מחודש, א"כ י"ל שדוקא בגדר המחודש בתוספות [וראיתם] שאף מחמת שומרים המתחלפים נקרא היקף דירה, לא ניחא ליה לפמ"ג, אבל מסכים הפמ"ג לעיקר דינו

בדעת הרשב"א^י. וכן משמע בדעת הראב"ד (השגות פ"ו הל' מזוזה ה"ז), שמבואר בדבריו ששומירה^י חייב במזוזה. וכן משמע דעת המשנה ברורה^{יט} (סי' תה ס"ק כא). אמנם דעת החזו"א (סוף סי' קי) אינה כסברת כל הני רבוותא.

ונראה שמצינו שני אופנים של דיור יומם ולילה, ונפקא מינא לדינא ביניהם:

א. כאשר דר שם אותו השומר בקביעות יום ולילה, שם קובע פיתו ולינתו.

אופן זה הוא המבואר בפרש"י והר"ר יהונתן שהוא מוקף לדירה. וסברתם ברורה, שהרי זו היא דירה גמורה שלוי. ואף נראה שנחשב כבית דירה גמור להחשיב את סביביו, להצטרף לעיר מטעם 'יש בו בית דירה' [כאשר מתקיימים התנאים בדין זה, ע' לקמן].

ב. כאשר מתחלפים השומרים שם למשמרות, ואף אם אין ישנים שם.

באופן זה מיירי התוספות אשר מדבריהם דקדקו הב"ח והתו"ש דין זה, ומוכח שכוונתם לדון אף אופן זה כמוקף לדירה^{כא}. [וצ"ב בסברא, מה היא מעלת מקום זה להחשב

מציין את דברי הר"ר יהונתן הנ"ל, משמע שגם דעתו כן.

כ. כיון שקבע בו דירתו, מאיזה טעם אפשר לומר שלא יחשב בורגן זה כדירתו הגמורה. הרי אין לומר ככה^ג "שתשמישה לאויר... דעל כרחו הוא דר שם" (פרש"י דף טו), שהרי דומה לאדם שקבע ביתו במקום שפרנסתו מצויה שם, ופשוט שהיא דירה גמורה.

כא. גדר כזה גם משמע בשיטת הט"ז (י"ד רפ"ו ס"ק י') בדין החנויות. וז"ל: "וג"ל אפ' אם יושבין בהם בכל יום פטורים [ממזוזה], רכיון דאינם שם בלילה מיקרי עראי כדמצינו בח"מ סי' ק"מ סע' ח' לענין חזקה". והנה תמה בשו"ת חמדת שמואל (הובא בשו"ח ח"ד כלל קכ"ז עמ' 247), איזו ראייה הביא הט"ז מחו"מ (קמ ח) "דשם מיירי מחזקת בית, דאורחא למידר בה המחזיק בלילה, הרי לא החזיק בדבר כפי הנאתו ותשמישו... אבל בחנות שאין דרך לדור בה בלילה הרי מבואר שם בסעיף יד... ביום לחוד הוי חזקה". ע"כ התמיהה על דברי הט"ז. ולישב כוונת הט"ז מתמיהה רבתא הנ"ל, נראה דצ"ל שלא ציין הט"ז לחו"מ אלא להוכיח שדרך בית גמור שיושבים בו יומם ולילה. ואע"פ שפשוט לט"ז שאין תשמיש חנות מתשמישי הדירה, ואף גרע מאוצר דסגי בשימוש כדרכו במקצת היום להתחייב במזוזה, אעפ"כ כתב הט"ז שהיתה נחשבת חנות כבית אם היו יושבים בה יומם ולילה, כדרך הבתים.

יז. ע' לקמן בענין "האורזה הדיר והרפת" שהבאנו דברי הרשב"א שדיר וסתר נחשבים כמוקפים לדירה משום "הרועה גודר שם מקום לדירתו". וצ"ע לכאור', שהרי דעת הרשב"א מבוררת היטב (חי' דף כג). שלא נעשה קרפף כהוקף לדירה מחמת שיש בו בורגן, כיון שאף הבורגן אינו מוקף לדירה. ועל כרחך צ"ל, שהמקום שהרועה גודר לדירתו עדיף מבורגן משום שקובע שם דירתו יום ולילה. [ומה שתמה הביה"ל (ריש סי' שנה) שדיר הוא "דבר המטלטל היום כאן ולמחר שם", אפשר שהרשב"א מפרש "דיר" באופן שיש קביעות מסוימת, ודלא כפרש"י דף יח.].

יח. ע' בהערה טז, הובא פי' הר"ר יהונתן ש"שומירה" פירושו "בקביעות יומם ולילה כל השנה". ולפי זה מיושב בפשיטות מש"כ הר"ח (בריש סוגיא דאבוונקי דף כה:) וההג"א (פ"ב סי' ב) שקרפף שיש בתוכו "שומירה" נחשב כמוקף לדירה.

יט. הביא המ"ב (ביה"ל ריש סי' שנה) את הגדר הנ"ל בבאור שיטת הר"ר יהונתן, וז"ל: "אלא די"ל דלר' יהונתן נוחא, דלדידיה אפשר דגם בשמירת השדות חשיבא דירה אם השומר יושב שם תמיד יום ולילה". ואף דמשמע הכא דלא בריא למ"ב כיסוד הנ"ל, הרי בסי' תה (ס"ק כא) פסק המ"ב שדיר וסתר נחשבים כמוקפים לדירה דוקא כאשר "שומר הבהמות דר שם", ובשעה צ' (שם אות כא) מציין מקורו "רבינו יהונתן בריש פ"ב" (ע' לעיל הערה טז). גם הגרע"א (סי' תה שם)

כדירה, הרי כלפי כל שומר אין כאן דיור חשוב יותר מכל דיור בורגני^{כב}. ונראה שצריך לומר שמעלת מקום זה היא במחיצותיו, שכיון שעשויות לשהות בתוכם בני אדם בקביעות יום ולילה, נחשבות המחיצות במחיצות הבית העשויות לשמור על בני אדם השהים בתוכם יום ולילה]. אולם בתירוצם הראשון של התוספות הנ"ל מוכח שלא מועילה השמירה הנ"ל להחשיב את הר הבית והעזרות כמקופות לדירה. וצ"ע למה תפסו הב"ח והתו"ש כתירוצן השני של תוספות, ולא כתירוצן הראשון [ואפשר שזו כוונת הפמ"ג שכתב "וצ"ע" (ע' הערה יג)]. ואכן דעת הרא"ש (פיה"מ מידות פ"ב מ"ג) והכסף משנה (פ"ה הל' בית הבחירה ה"ג) כתירוצם הראשון של התוספות שלא מועילה השמירה הנ"ל להחשיב את הר הבית כמוקף לדירה^{כג}. ואף לדעת הב"ח והתו"ש המקילים אפילו באופן השני הנ"ל, צ"ע אם נחשב כדירה גמורה בדיון 'יש בו בית דירה'. (ע' בהמשך 'יש בו בית דירה' - 'גדר בית דירה').

שיעור שטח הבורגנין

קולא נוספת מצינו בבורגנין, שאין צריך להיות בהן שיעור ד' אמות על ד"א (סוכה ג: לפרש"י והריטב"א, מ"ב שצח ס"ק לג).

טעם קולא זו מבואר שם משום "חזו למילתייהו", ומפרש רש"י (שם) דהיינו שראוי ללינת לילה^{כד}.

לאדם אחד. וצ"ע, הרי פרש"י (עירובין טו., קו.) שאין דירת בורגנין אלא "להציל מן החמזה" "להסתופף בה שומרי השדות", משמע שאין עשויין ללינה. וכן מפורש בגמרא (עירובין עג.) שיש שאינם לנים בבורגנין. ונלע"ד לישב עפ"י היסוד המבואר לעיל (הערה י) דבעינן ראויין לדירת קבע. וי"ל דמשום כך צריכים שיעור ד' אמות על ד"א אף ב"בית שבים" (מבואר בב"י, סי' שצח ומ"ב שם ס"ק ל) אע"פ שאינו עשוי אלא "לפנות בו כלים שבספינה", ובדאי חזי למלתייהו אף בפחות משעור הנ"ל. אלא כיון דבעינן ראוייה לדירה גמורה, צריכים שיעור ד' אמות על ד"א [שעור דירה גמורה]. ועפ"י הקדמה הנ"ל מבואר היטב למה נצרך רש"י לבאר טעם "חזי למלתייהו" בבורגנין משום לינה דוקא, שהרי בעינן ראויים לדירת קבע, וראויים הבורגנין לדירת קבע אף בפחות מד"א על ד"א, משום שיש דרך דירה גמורה בבורגנין בלינת שומר אחד. [ונ"מ טובא לדינא בגדר הנ"ל אף בהלכות מזוזה. ע' רש"י (סוכה ג:) שמחדש בדיון בית שער ומרפסת וגינה שאפילו לית בהו ד"א על ד"א חייבין במזוזה משום דחזו למלתייהו. וצ"ע על שיטתו מדין "בית שבים" שצריך ד"א על ד"א (הובא לעיל), וכן צ"ע מדקדוק לשון רש"י דבעינן חזי ללינה דוקא, וכן צ"ע מעיקר היסוד דבעינן ראוי לדירה גמורה (ברנו לעיל הערה ה)].

כב. ע' תוספת שבת (שם) שלאחר שהוכיח גדר הנ"ל מתוספות ורש"י, חזר התו"ש והקשה היאך יסבור רש"י כן לפי שיטתו בטעם וגדר "תשמישו לאויר" "דעל כרחו הוא דר שם" [ותירץ התו"ש בדעת רש"י בדרך קרובה למה שכתבנו למעלה בשיטת רש"י]. אמנם לא זכינו שיבאר התו"ש את באורו האחר [דלא כרש"י] ב"תשמישו לאויר" [שלפיו א"ש חידושו של התוספות בדיון שומר יום ולילה]. אמנם מצינו בח"י המאירי (דף טו. ד"ה העושה): "וכל שהוא לתשמיש אויר שחוצה לו אינו נקרא היקף". מבואר שאין החסרון בעיקר הדיוורין בבורגנין [כפי שפי' רש"י] אלא במחיצות שאינן נקראות "היקף". וא"ש לפי זה מה שבארנו (בהמשך) בשיטת התוספות.

כג. באר הרא"ש את טעם "הסורג" בבית המקדש [וכן הביא הכ"מ (פ"ה הל' בית הבחירה ה"ג)], כדי להתיר טלטול בשבת בהר הבית, דלאחר שהוקפו חומות הר הבית נבנו "בנינים" [נכראה בתים] בהר הבית, וע"י הסורג נעשה "ישב ולבסוף הוקף". ע"כ ביאור הרא"ש. מוכח שלא החשיב הרא"ש את שמירת הלויים בהר הבית כטעם שיחשב מוקף לדירה.

כד. לשון רש"י (שם ד"ה למלתייהו): "ללינת לילה

אבל כאשר לא נעשו הבורגנין אלא להתיר הליכה מחוץ לתחום, ולא עבור שומרים, אין מצטרפים לעיר בפחות מד' אמות על ד' אמותיה.

בית הכנסת ובית המדרש

בית הכנסת שאין לו בית דירה אינו מתעבר עם העיר (עירובין נה:).

מכאן משיג החזו"א (ק' כ ד"ה והנה) על דעת החת"ס (שהובאה בתחילת פרק זה "הכללים"), ומוכיח שלא מועיל 'הוקף לדירה' בלבד כדי להצטרף לעיר, שהרי בית הכנסת נקרא מוקף לדירה להתיר טלטול ביותר מבית סאתיים², ואעפ"כ אין בית הכנסת מתעבר עם העיר.

אמנם דעת הפמ"ג (א"א שסו י) שאכן אין דין בית הכנסת כמוקף לדירה [ואסור לטלטל בבית הכנסת הגדול מבית סאתיים הנמצא מחוץ לחומות העיר]³.

שחצר המשכן נחשבת יותר כדירה משום שאוכלים שם קרבנות ומנחות. [וכן בסברא עולה כן [לכאור], עפ"י גדרי החזו"א בס"י פט (ס"ק יז): "לא מצינו היקף לדירה אלא המוקף ללינה בקביעות או היקף שמקום לינה פתוח לתוכו... אף שחצר מפסקת... אבל במפסקת גינה ביניהם אורה"ראו כרמלית שאין מחיצותיו כדין, לא מיקרי תו בית פתוח לתוכו".

[מה שמתיר הפמ"ג לטלטל בתוך בית הכנסת הגדול מבית סאתיים כאשר נמצא תוך חומות העיר, נראה לבאר טעמו בשני אופנים: (א) שנחשב כבתים פתוחים לתוכו, ודוקא תוך חומות העיר, וכסברת החזו"א הנ"ל. מיהו צ"ע אם יש דין "בית פתוח לתוכו" בבית הכנסת, שהרי אין דין "בית פתוח לתוכו" אלא מחמת שעומד המקום לתשמישי דירה (ע' הערה פ), ואין עומד בית הכנסת אלא לתפילה, ותשמישי חולין אסורים בו. (ב) שההיקף החיצון של כל העיר שהוקף לדירה מועיל להתיר גם את השטחים המוקפים מחיצות הנכללים בתוכו, אע"פ שהמחיצות הפנימיות לא הוקפו לדירה [אבל אין בהם זרעים וכדו' המבטלים דירה, אלא אילנות וכדו'], ודלא כדעת הבית מאיר (שנח ד"ה לסעיף).

וצ"ב אמאי לא התיר הפמ"ג טלטול בבית הכנסת הנ"ל מטעם שהוא מקורה, וכפי שכתב במקום אחר (מ"ז ריש סי' שנח). [וכן מתירים התוס' (צ. ד"ה אלא) ורש"י (כה. ד"ה אויר קיריו מיתרו)]. מיהו עיי"ש שמקשה הפמ"ג על היתר דמקורה מדין הבורגנין שנאסרים ביותר מבית סאתיים אע"פ שמקורים. ושוב הקשה הפמ"ג (בא"א שסב ג) מדין אילן המסיך שאסור

בה. כ"כ הדגול מרבכה, והובא בשע"ת ומ"ב (ס"ק לג). משמע שבשעור ד"א על ד"א מצטרפים אף שלא נעשו אלא להתיר הליכה. וחולק החזו"א שאף בכה"ג אינם מצטרפים (ע' לקמן הערה קג).

בו. כן נוקט מרן החזו"א זצ"ל בפשיטות מבלי לבאר את מקורו (ועי' חזו"א צ כו ד"ה והנה), ואף שלכאור' סותר בזה את שיטת עצמו בגדר מוקף לדירה שכ' בס"י פט (ס"ק יז): "לא מצינו היקף לדירה אלא המוקף ללינה בקביעות". ואפשר שמקורו הוא מנהג העולם [ושתיקת הפוסקים] שמטלטלים בכתי כנסת הגדולים מבית סאתיים. ע"ע בסמוך. והנה צ"ע על פשיטותיה הנ"ל, מהא דמבואר בתוספות (עירובין כג. ד"ה שהוא) שחצר המשכן לא היה נחשב כמוקף לדירה, וכן הר הבית והעזרות שבבית המקדש. וכ"כ הרא"ש (פיה"מ מידות פ"ב מ"ג), שטעם הסורג בבית המקדש היה להתיר טלטול בשבת בהר הבית, משום דחומת הר הבית הוקפה ולבסוף נתישבה [בנינים בהר הבית], ואף שהר הבית היה מקורה (ירושלמי תענית פ"ג ה"ט, רמב"ם פ"ה הל' בית הבחירה ה"א). [וכ"כ הכסף משנה (פ"ה הל' בית הבחירה ה"ג) כבאור הרא"ש הנ"ל]. ומה עדיף בית הכנסת. אמנם דעת הר"ח (דף טז:) והרי"ף (דף ד:) משמע דלא כדעת התוספות הנ"ל, שהרי בארו את דמיון קרפף שלא הוקף לדירה לחצר המשכן מחמת שהוקפה החצר קלעים "בדרך הולכי מדבריות", משמע שאילו היו לחצר מחיצות חשובות היתה נחשבת החצר כמוקף לדירה.

בו. ע' הערה הקודמת, שכן לכאור' מוכח בדברי התוספות והרא"ש שבית המיוחד לעבודת ה"ת אינו בכלל "מוקף לדירה". [ומדברי הר"ח והרי"ף שהבאנו אין ראיה שנחלקו בזה, שהרי אפשר

ואף אם נחשב בית הכנסת כ'מוקף לדירה', נראה לישב את דעת החת"ס [ש'מוקף לדירה' מצטרף לעיר] עפ"י הטעם שבארו הדרישה והש"ך (יו"ד סי' רפו ס"ק א) בפטור בית הכנסת ממזוזה, שאע"פ שהיה ראוי בית הכנסת להחשב כמקום דירה, ולהתחייב במזוזה, אמנם מחמת קדושת בית הכנסת אינו נחשב כבית דירה [בבאור הענין ע' לעיל הערה ה]. והנה מאותו הטעם יש לבאר למה אין בית הכנסת מתעבר עם העיר. [משא"כ בדין טלטול בהיקף יותר מבית סאתיים, שדנים על חשיבות המחיצות^{כח}, י"ל שלא גרעה חשיבות המחיצות מחמת קדושת המקום].

בית המדרש

נראה שדין בית המדרש כדין בית הכנסת, לפי מה שנפסק בשו"ע (סי' רפו סע' י) שפטור ממזוזה^{כח}. אולם לפי דעת הי"א [בשו"ע] שחייב בית המדרש במזוזה, **"כיון שהתלמידים יושבים בו מהבוקר ועד הערב דומה לדירה"** (ש"ך שם) לכאור' יצטרף בית המדרש לעיר לפי דעת החת"ס.

בית הספר

משמע שבית הספר חייב במזוזה, עפ"י דברי הדרישה והש"ך שהובאו לעיל (בענין "בית

שמסתפק בדין ה"מאגזין" שגדול מבית סאתיים, דאפשר שיש להתיר משום שהוא מקורה או משום שהוא **בנין חשוב**. והנה מדברי הפמ"ג כאן לכאור' מבואר לאיסור, וכן מוכח מדברי התוס' והרא"ש בענין הר הבית (ע' לעיל). [ואפשר שיש לדחות דדוקא בית הכנסת והר הבית שאינם **ראויים** לדירה מחמת קדושתם, לא מועילה אצלם חשיבות הבנין].

כח. כן מבואר בפרש"י (טו. ד"ה אין מטלטלין בו): **"אם היקפו יותר מבית סאתיים... ושעור זה נתנו חכמים לכל היקף המתוקן ואינו מתוקן כל צרכו כגון וכו'".** וכ"כ החת"ס בתשובתו (סי' צה) [כדי לישב את קושיית הגונ"ב על סברת בעל האור חדש עיי"ש].

כח*. אמנם כתב הערוך השולחן (סי' שצח סע' יח): **"ונ"ל דבית המדרש מקרי בית דירה כיון שלומדים בו ומי שלומד אוכל וישן בו מקרי בית דירה"**. מיהו משמע מדבריו שדוקא באופן שנימוקו עמו, דהיינו כאשר במציאות רגילים לאכל וללון בבית המדרש, דוקא אז נחשב כבית דירה להצטרף עם העיר. ומשמע מדבריו שכך היו נראים הבתי מדרשות של ליטא. אבל בימינו לכאור' אין זו המציאות.

ביותר מבית סאתיים, ושם **מתרץ** הפמ"ג, דאמנם אין טעם היתר מקורה משום שאינו דומה לרשות הרבים [כפי שכתב הפמ"ג בתחילה (מ"ז ריש שנה)], אלא טעמו וגדרו: **"קרפף מכוסה בידי אדם סתמו כפירושו והוי כהוקף לדירה"**. ובוזה מישב הפמ"ג דין אילן המסיך, דכיון שנעשה מאליו לא שייך לומר **"סתמו כפירושו לדירה"**. ועפ"י דרכו הנ"ל נראה דמישב הפמ"ג גם את קושיתו הקודמת מבורגנין, דמשום שלא נעשה הבורגן **"סתם"**, אלא יעודו במפורש לתשמיש שאינו נחשב כדירה, לכן אין כאן **"סתמו כפירושו לדירה"**, ולא מועילה התקרה להתיר בו טלטול. וכן מוכח מדברי התוספות (עייובין כג. ד"ה שהוא) והרא"ש (פיה"מ מדות פ"ב מ"ג) שהר הבית לא היה מוקף לדירה, אע"פ שהיה מקורה כולו (ירושלמי תענית פ"ג ה"ג, רמב"ם פ"ה הל' בית הבחירה ה"א). וצ"ע לכאור', שהרי שיטת התוספות (צ. ד"ה אלא) שמקורה מותר ביותר מבית סאתיים. ש"מ דבכה"ג לא מועילה התקרה, וכפי הטעם המבואר בפמ"ג, שכאשר מיועד תשמישו במפורש לתשמיש שאינו לדירה אז לא מועילה תקרה. ולפי הנ"ל א"ש מה שפסק הפמ"ג בענין בית הכנסת, שהרי גם בית הכנסת מיועד בכוונה לתשמיש שאינו של דירה, ולכן לא מועיל לו קירוי. וע' ביה"ל (ריש סי' שסב)

הכנסת" [אם אין לבית הספר קדושת בית המדרש]. אם כן נראה לכאור' שלדעת החת"ס (ע' 'כללים'), מתעבר בית הספר עם העיר.

והנה מבואר בירושלמי (מעשרות פ"ג ה"ג) ששוה דין "בית הספר" לדין "הבורגנין" בגדרי "בית" לקבוע למעשרות^ט. אם כן קרוב לומר שכשם שמתעברין בורגנין עם העיר, כן מתעבר בית הספר עם העיר [ומשמע אף אם לא סועדים שם].

אולם לדעת החזו"א ודאי אין הדין כן אלא כאשר אוכלים המלמדים או התלמידים^ל בכיתותיהם (ע' לעיל "הכללים"), דבאופן זה נראה שודאי לא גרע בית הספר מבורגנין (ע' לעיל "בית השומר"), ומצטרף לעיר אף לדעת מרן החזו"א זצ"ל. ואפשר שהוא הדין אם סועדים בחדר מורים או בחדר אוכלא.

הגר"א היינו כאשר יש בו בית דירה של המלמד, ומשום כך נחשב כבית כלפי המלמד דוקא (ע' ביהר באור לקמן הערה עט). אבל לנוסחת הרמב"ם והר"ש, שמדובר בבית ספר ללא בית דירה בו, צ"ע בטעם הדבר שאין בית הספר קובע למעשרות אלא למלמד בלבד [דהיינו שאינו נחשב כבית אלא כלפי המלמד], מה עדיפה ישיבת המלמד משיבת התלמידים. עוד צ"ע מה גרעה ישיבת התלמידים בבית הספר משיבת בתי כנסיות ובתי מדרשות, שהיו ראויים בתי כנסת ובתי מדרש להתחייב במזוזה [כדין בית] לולא קדושתם (כ"כ הדרישה והש"ך ריש סי' רפו), אם כן למה לא יחשב בית הספר כבית מחמת ישיבת התלמידים. ונראה קצת שדוקא לענין קביעות מעשרות נאמר דין בית הספר כבית למלמד בלבד, משום שלקבוע מעשרות לא סגי ב"בית" בלבד אלא צריכים גם מקום הראוי לאכול בהצנע, וכפי שאין חצר קובעת למעשרות אלא אם ראויה לאכילה בהצנע. א"כ אפשר שאין בית הספר ראוי לאכילה בהצנע אלא למלמד בלבד [וצ"ל שהיה רגיל המלמד להקדים או לאחר, ואוכל בזמן שאין הצבור נמצא]. וצ"ע בזה. עכ"פ נראה שלא גרעה אכילת התלמידים בכיתותיהם מאכילת השומר בבורגנין, לדעת החזו"א [ע' לעיל "בית השומר"].

לא. לכאור' אין חדר אוכל ראוי להחשיב את בית הספר כבית: (א) שהרי לדעת החזו"א אף אם יש בתוכו בית דירה גמורה, אין כל הבנין נעשה כבית מחמתו (ע' לקמן "יש בו בית דירה"). (ב) ואף לדעת המ"ב הסובר שבית החזן מחשיב את כל בית הכנסת כבית, הרי ע' לקמן ("יש בו בית דירה") יסוד ר' ירוחם ז"ל שדוקא אם בית הכנסת משמש כבניסה לבית דירה של החזן, נחשב בית הכנסת כדירה. אם

בט. לפי נוסחת הר"ש (שם מ"ז), וכן מוכח שהיתה נוסחת הרמב"ם (פ"ד הל' מעשר ה"ה), מבואר שיש לבית הספר מקצת דיני "בית" לקבוע למעשרות "לזה שיושב ומלמד מפני שהן כביתו" [ואע"פ "שאיין זה מקום פיתא ולינה" (חזו"א מעשרות ה"א)]. וכן מבואר שם (בנוסחה זו) שכן הדין בבורגנין שקובעים לבעליהם בלבד. מצינו שדין בית הספר כדין הבורגנין. ואף יותר מוכח כן לפי נוסחת ספרינו בירושלמי, שהיא גם נוסחת הגר"א, וז"ל הירושלמי: "מהו שיטבלו לבעל הבורגנין, מן מה דתני בית הספר ובית התלמוד אם יש בהן בית דירה טובלין לסופר ולמשנה אבל לא לאחרים, הדא אמרה שאין טובלין לבעל הבורגנין." מוכיחה הירושלמי מדין בית הספר שאין טובלין אף למלמד, שהוא הדין בבורגנין שאין טובלים אף לבעל הבורגנין. חזינן שפשוט היה לירושלמי שלא עדיף הבורגן [להחשב כבית] מבית הספר. וע' חזו"א (מעשרות ה"י) שנתקשה בנוסחת הגר"א הנ"ל: "ואין מובן דלמא ה"נ טובל לבעליו כיון שזו דירתו". ולשיטתו שפיר תמה החזו"א, שהרי דעתו שאין הבורגן נחשב אלא מחמת "שבני אדם אוכלין שם [ואפשר דישנים שם]" (ע' לעיל בענין בית השומר), ואם כן ודאי עדיפה דירת הבורגן מדירת בית הספר [ללא פיתא ולינה]. אמנם אם נאמר שסתם בורגנין אינן קבועים לפיתא ולינה (וכפי שמשמע בגמרא עירובין עג.), אלא "להציל מן החמה" (לשון רש"י עירובין טו.), א"ש ראית הירושלמי. [ואף באופן שקובע אדם את אכילתו בבורגן, יש מקום לומר שאין האכילה מוסיפה לחשיבות הדיוור, וכסברת החזו"א לענין בית החרושת (ע' מש"כ בזה לעיל בענין "בית השומר").]

ל. הנה מבואר בירושלמי שאין בית הספר קובע למעשרות אלא למלמד בלבד. ובשלמא לנוסחת

אולם אפשר שלא נקבעו גדרי בית הספר כבית אלא בבית הספר ללימוד תורתנו הקדושה, אבל בית הספר ללימודי חול אפשר שדינו כבית חרושת שאינו מצטרף לעיר (ע' לקמן 'בית חרושת' והערה לה).

אמנם אף באופן שראוי בית הספר להצטרף לעיר, נראה שאין דינו כ"בית דירה". להחשיב את חצר בית הספר להצטרף לעיר. ע' בזה לקמן בענין "יש בו בית דירה".

בית חרושת

אין לבית חרושת דין בית, כן מוכיח החזו"א (ק' כח ד"ה נראה) מהגמרא (ערכין לב.) בדין בית הבר. ונראה קצת שאף לא נחשב כהוקף לדירה, שהרי מוכח בגמרא (עירובין כד.) שהיקף הגורן אינו מוקף לדירה^{לב}. וכן בהלכות מזוזה (סוכה ח:) "סוכות היוצרים... והחיצונה... פטורה מן המזוזה", ופרש"י שם שבחיצונה הוא עושה מלאכתו^{לג}. וכן הדין לענין קביעות מעשרות (מעשרות פ"ג מ"ז). ופשוט לחזו"א (שם) שהוא הדין שאינו מצטרף לעיר.

דעת רש"י [שעליו מקשה הריטב"א שם] וכן אין כן דעת שאר הראשונים אשר לא הקשו כן על פרש"י שם. [ובענייני לא הכנתי את דברי המ"ב (בביה"ל ריש סי' שנח) שכתב כסברת הריטב"א הנ"ל גם בדעת הרשב"א, דבחדושי הרשב"א (כב.) לא מצאתי כן, וצ"ע.]

אולם לכאור' יש להוכיח להפך, שאכן נחשב מקום עבודה כהוקף לדירה, מדין דיר וסוהר שנחשבים כמקופים לדירה, ופרש"י (עירובין כב. ד"ה כל אוהי): "תשמישה לדירת אדם לכניסה ויציאה תמיד". ולכאור' ה"ה בבית חרושת אשר נכנסים ויוצאים לעבודתם. אמנם נתקשה המשנה ברורה (בביה"ל ריש סי' שנח) בסברה דמילתא אמאי נחשבים בכך לדירה, ועיי"ש מסקנתו "משום דמטפל שם תמיד מקרי דירת אדם זהו דוחק, דהלא הכל יודעים דשלא לשם דירה הוא שם, דהלא עיקר היקף הדיר בשביל בהמות נעשו אלא דממילא כשישנו שם בהמות צריך אדם לטפל בהם, וא"כ עכ"פ ההיקף לא נעשה בשביל דירת אדם." עכ"ל. ואמנם עלתה בידינו, לדעתנו העניה, מהלך אחר בשיטת רש"י הנ"ל, ע' הערה מא.

לג. דעת הט"ז (יו"ד רפ"ו ס"ק י) מפורשת שפטורה חנות ממזוזה (ע' לעיל הערה כא). ועיי"ש בפ"ת שלא פקפק על דברי הט"ז אלא מטעם "אוצר" (ע' הערה נט). ומכאן יש ללמוד לבית חרושת, שאין המצאות אנשים בתוכו נחשב כדירה לחייב במזוזה.

וכן מדייק הערוך השלחן (יו"ד רפ"ו ס"ק כח) מפי'

כן לכאור' נראה שכיון שאין מי שנכנס לבית הספר על מנת להכנס לחדר האוכל, אין בית הספר נחשב ככניסה לבית דירה (ע"ע שם מש"כ בזה) ואין טעם שיחשב כבית. מיהו אפשר שפרוזדור בית הספר נחשב ככניסה לחדר האוכל מחדרי הכיתות, ומחמת שימוש זה י"ל שנחשב פרוזדור בית הספר כבית להצטרף עם העיר. [אבל להחשיב חצר ביה"ס להצטרף עם העיר ודאי א"א מטעם הנ"ל.] ג עוד נראה שאין חדר האוכל נחשב כלל כבית דירה, אלא דינו כמחיצת האדרכתין (עירובין כו.) שאינו מיועד אלא לאכילה לשעה, ע' הערה ס מה שהבאנו בזה מהרשב"א והחזו"א, וביאור שיטתם. אעפ"כ כתבנו ש"אפשר" שיועיל חדר אוכל להחשיב בית הספר כבית. וסברתנו בזה להקל היא שיש לדון את כל הבנין בית הספר לכעין בית אשר תשמישיו מתחלקים לחדרים שונים. ובצירוף הישיבה בקביעות רוב היום בכיתות עם האכילה בחדר האוכל, יש חשיבות "בית" בדרגת "בורגנין". [כל זה לדעת החזו"א, שאין בורגן ללא אכילה או לינה.]

לב. לא נראה לחלק ולומר דשאני גורן שאין עובדים בו אלא עונה אחת בשנה [ומשמע דהיא עונה ממושכת קצת (ע' פרש"י ב"מ עג. ד"ה הפוכי בני דר, עיי"ש)], שהרי לא נעשה ההיקף אלא לאותה עונה והיא תכלית יעודו, ואם אכן נחשב גורן כדירה אמאי לא נחשב ההיקף לדירה. אולם מצינו בחידושי הריטב"א (עירובין דף כב. ד"ה מתני' אמרו לו) שאכן מחלק כן: "ועוד כיון דאין תשמישו אלא לקיצין ולפי שעה אינו חשוב דירה". מיהו נלע"ד דלא כן

דין משרד כדין בית חרושת, ואינו מצטרף לעירלד.

והנה צ"ע לכאורה, הרי יש אומרים (יו"ד סי' רפו סעי' י) שבית המדרש חייב במזווה משום שנמצאים שם אנשים מבוקר ועד ערב, וכן לבית הספר מצינו דין בית לקבוע מעשרות למלמד (ע' לעיל). ומה גרעו בית הבד, והגורן, ובית המלאכה אשר עובדים שם מהבוקר ועד הערב.

ונראה לענ"ד חילוק ברור ביניהם: בית המדרש ובית הספר מיועדים לשמש את האדם,

(בהמשך): "ופטורה מן המזווה דלאו דירה היא שאינה עשויה אלא לצאת ולבא דרך שם ולהכניס שם תגרים", נלע"ד לבאר שלא ראה רש"י ז"ל צורך לבאר שהתעסקות במלאכה ובמכירה אינה דירה [שהרי מילתא דפשיטא היא], אלא שהיה מקום לומר שתתחייב במזווה הסוכה החצונה מחמת שהיא מחוברת לבית דירתו [הסוכה הפנימית] ועשויה היא גם לשמש צרכי דירתו, ועל כך מבאר רש"י שאינה עשויה לצרכי דירתו אלא ככניסה בעלמא, וכן אין בה הכנסת אורחים דרך דיור אלא הכנסת תגרים. ועל כך מקשה הגמרא דאכן חייבת כניסת דירה במזווה מדרבנן. ודוק.]

אמנם משמע שיטה שלישית [מלבד שיטת רש"י ושיטת הר"ן הנ"ל] בגדר "סוכה הפנימית" של "יוצרים", בטור (אור"ח סי' תרלו): "ועושה קדירותיו בפנימית ומוכרם בחצונה". משמע לכאורה שאין דיור בפנימית אלא בעשית מלאכתו, ואעפ"כ נחשב כבית להתחייב במזווה, ודלא כדעת רש"י והר"ן. מיהו עיי"ש בב"י שמביא כל לשון רש"י בסוגיא ואינו מעיר שנחלקו לדינא רש"י והטור, משמע דעת הב"י שאין לדקדק כנ"ל בלשון הטור, דאפשר לבארו שגם היה דר ממש בסוכה הפנימית [וכפי שממשיך הטור "אינו יוצא בה ידי סוכה כיון שהיה דירתו כל השנה"]. וכן מפורש במ"ב (סי' תרלו סעי' ב) בבאור דברי השו"ע, שהוא לשון הטור, "כיון שהיה דירתו ממש שם כל השנה שאכל ושתה וישן שם".

ולדינא חשש מרן בעל הקהלות יעקב זצ"ל שאין חיוב מזווה במקומות המיועדים לעבודה (ע' מכתבו בסוף "קונטרס מזווה ומעקה", נדפס בבני-ברק שנת תשנ"ד).

לד. כ"כ החזו"א (ק' כח): "ואם יש בבית חרושת חדר ד' על ד' למנהל שיושב שם שעות מספר ביום, דין חדר זה כדין הפועלים בבית חרשת".

רש"י הנ"ל בסוכת היוצרים: "ודוקא דירה קבועה, אבל אם אינו דר בה אף שעושה בה מלאכתו לא מיקרי דירה". מיהו מצמצם הערוך השולחן את דקדוקו הנ"ל שאינו נאמר אלא כמבנה ארעי "אבל בבנין קבוע כשעושה בה מלאכה ודאי חייב במזווה דלא גרע מבית האוצר (נלע"ד)". ונראה דמוכח דלא כדבריו מדברי הר"ן (סוכה ח.; ד: בדפי הר"ף) שבאר: "בפנימית הוא מצניע קדירותיו ובחיצונה עושה מלאכתו ומוציא קדירותיו". הרי שינה הר"ן ממש"כ רש"י שם "בפנימית הוא דר ומצניע קדירותיו". וכן מוכח בהמשך דברי הר"ן (שם) דסגי ב"אוצר" בלבד לפסול סוכה ולהתחייב במזווה, אף סוכה ארעית. ואעפ"כ אין הסוכה החיצונה, ששם "עושה מלאכתו", נחשבת כבית, מוכח דאין מקום מלאכתו נחשב כאוצר, ולעולם פטור ממזווה.

וכן מדייק הגר"ח קנייבסקי שליט"א (בבאורו למס' מזווה ס"ק יח) מפירוש רש"י הנ"ל. אמנם חוזר ומקשה: "מיהו אכתי קשה למה בית הבקר שהנשים מתקשטות בו חייב במזווה... והרי אין מתקשטין בו ביום ובלילה, וכן בית הכנסת הוה מחייבין אי לא משום... שהוא קודש... וכן העזרות איצטריך למעט...". וכדרך זו השיג היד הקטנה (הל' תו"מ פ"ב ס"ק כא) על הט"ז מדין בית המדרש (עיי"ש). ולענ"ד יש לישב דעת הט"ז, שהרי יש לחלק בין התעסקות האדם בצרכי עצמו [גופו ונשמתו] שנקראת "דירה" ובין התעסקות האדם להשגת פרנסתו וליצירה, שלא נקראת "דירה" אלא עבודה (ע"ע בסמוך הערה לה). [והנה מחמת קושיתו הנ"ל חזר ודחה הגר"ח קנייבסקי את דיוקו הנ"ל. ובטעם שפטורה הסוכת היוצרים החצונה ממזווה מבאר "דעיקרה עשויה לצורך מעבר" ולא לבית מלאכה. וצ"ע, שהרי מגדיר רש"י את מהות הסוכה הנ"ל: "כך היה דרך של יוצרי כלי חרס... ובחיצונה הוא עושה מלאכתו ומוציא קדירותיו למכור", מבואר שעשויה לכך. וכדברי רש"י

ומשום כך אפשר להחשיבם כבית ובית דירה, שהמקום שאדם קבוע לצורך עצמו נקרא **דירה**. משא"כ בית המלאכה, אשר מיועד ליצירה ולא לשימוש האדם^ל, אין קביעות האדם שם נקראת "דירה".

ואף באופן שקובעים העובדים את אכילתם בבית החרושת, מכריע החזו"א (שם) שאינו מקום דירה, וטעמו הראשון: **"כיון דעיקר הבנין לאו לדירה עביר אלא למלאכה"**.^ל

ואף אם לנים שם הפועלים, נוטה דעת הגר"ח קנייבסקי שליט"א שפטור ממזוזה כיון שאין עיקרו עשוי לכך^ל. ולכאור' הוא הדין שאינו מתעבר עם העיר.

האורוה והדיר והרפת

אורוות הסוסים אינן מתעברות עם העיר. כן מפורש בגמרא (עירובין נה:).

מוכיח החזו"א מדין האורוות (ק' כ ד"ה והנה) **דלא** כדעת החת"ס (ע' לעיל "הכללים") הסובר שכל מקום ה"מוקף לדירה" מתעבר עם העיר, שהרי דיר וסוהר נחשבים כמוקפים לדירה (עירובין כב), ואם כן לפי סברת החת"ס היה צריך להיות הדין באורוות הסוסים שיתעברו עם העיר, והרי מפורש בגמרא שאינן מתעברות עם העיר.

ומאידך גיסא, מחדש החת"ס (סי' צה) להפך, שהרי כיון שמצטרפים "בורגנין" לעיר אע"פ שאינם מוקפים לדירה, כל שכן שיצטרפו לעיר דיר וסוהר המוקפין לדירה. והא דמבואר בברייתא (עירובין נה:): דאורוות הסוסין אין מצטרפים לעיר, אומר החת"ס ז"ל דעל כרחק צ"ל "דלאו הלכתא היא". וסמך על השמטת דין זה ברמב"ם ובשו"ע^ל. [וע' מה שתמה עליו החזו"א (שם)].

הנה הושוו בדעותיהם החת"ס והחזו"א בדין דיר וסוהר, שנחשבים כמוקפים לדירה אפילו אם אין לרועה שם בית דירה^ל. ומשום כך השוו שניהם את דין דיר וסוהר לדין אורוות

לו. עוד כתב החזו"א (שם) טעם שני. טעמו השני של החזו"א הובא לעיל בענין "בית השומר", עיי"ש בהבהרה בכוונתו.

לז. בבאורו למסכת מזוזה (ס"ק יח). ועיי"ש שמציין לבאור הגר"א (ס"ו רפ"ק ד): **"מה בית העשוי כו' דוקא העשוי לכך"**.

לח. וכן דקדק בנו של הנו"ב (שו"ת שיבת ציון ח) בדעת הרמב"ם, ומהטעם הנ"ל. אולם לא הכריע כן להלכה, משום שהרי"ף והרא"ש כן הביאוהו, ואף חזר ופקפק אם מוכח כן בדעת הרמב"ם.

לט. אמנם נחלקו בטעם הדבר. דעת האור חדש (ע' נו"ב תניא אור"ח מז) [שדירי בהמה נחשבים "דירה". [וראיית האור חדש הוא מדין חיוב מזוזה ברפת ולול,

לה. ונראה לחלק כן גם בהלכות סוכה - שהרי תלמוד תורה נחשב כדירה וחייב בסוכה (סוכה כח:), אבל עשית מלאכה לא שמענו שתתחייב בסוכה [אף במלאכות שעושה כל השנה בביתו].

ולענין בית הספר הנחשב כ"בית" במקצת (ע' לעיל "בית הספר"), לכאור' עדיין צ"ב, מאי שנא המלמד הנמצא שם לשם פרנסתו מפועל הנמצא בבית חרושת לשם פרנסתו. אולם באמת חילוק גדול וברור יש ביניהם, שהרי תכלית האדם עלי אדמות אינה אלא ללמוד וללמד דברי התורה הקדושה ולקיים מצוותיה, והם חיינו ואורך ימינו, ואין צורך עצמו גדול מזה. ועוד הרי אף צווה עלינו ה' ית' **"מה אני בחנם אף אתה בחנם"**, ואין קבלת פרס של המלמד אלא עפ"י התירים שונים.

הסוסים, והסיקו מסקנותיהם כל אחד בדרך ההפוכה. אולם מפורש בפי' הר"ר יהונתן (דף לג. בדפי הרי"ף ד"ה אילן המיסך, ע' לעיל הערה טז) ובעבוה"ק לרשב"א (ש"ג פ"א הי"ח) שאין דיר וסחר מוקפין לדירה אלא כאשר "הרועה גודר שם מקום לדירתו"^מ, וכן נראה בדעת רש"י^{מא}, הרי"י, רבינו יואל, והאו"ז^{מב}. וכן פסקו להלכה הגרע"א והמ"ב (סי' תה ס"ק כא, ע' לעיל הערה יט). ואף נראה שכן דעת החזו"א במקום אחר^{מג} (סי' פט ס"ק יז). והנה עפ"י שיטת הראשונים ז"ל הנ"ל, אין סתירה כלל בין דין אורוות הסוסים ובין דיר וסחר [שהרי גם אורוות הסוסים אם יש בהן בית דירה מתעברות עם העיר].

[אמנם בבאור הלכה סי' שנח נוטה דעת המ"ב שדירי בהמה אף ללא רועה נחשבים

בשיטת רש"י ז"ל, מישבות אחת את חברתה. אה"נ, דירת הרועה בדיר אינה אלא דירה שתשמישו לאויר, ומשום בית דירה זו בלבד אין להחשיב את הדיר כהוקף לדירה. אולם כיון שמשמש הדיר גם לדירת הרועה שבתוכו "לכניסה וליציאה לדירתו תמיד", חשיב תשמיש זה לכעין תשמיש חצר, ומשום כך נחשב הדיר לדירה. ואע"פ שבית הרועה עצמו אינו כ"דירה" משום שאינו בית דירה כדבעי, אעפ"כ "חצרו" נחשב כדירה כיון שמשמש כחצר כדבעי, וכפי שבאר החזו"א (סי' קי) בדעת ההג"א, עיי"ש. ע"ע בזה לקמן הערה פו. [ובעיקר הסברא שמקום המשמש ככניסה ויציאה נחשב כתשמיש חצר לבית, ע' לקמן בענין "יש בו בית דירה" והערה עח].

מב. כתב האו"ז (סי' קנא) בשם הר"י [ר'] יצחק בר שמואל^נ בענין דיר וסחר: "ופירש... דבעינן שיהו מוקפין לדירת בני אדם". ובהמשך כתב האו"ז: "הלכך דיר וסחר דמתני' בעינן למימר שאין בהם בית סאתיים א"נ... כגון שהוקפו נמי לדירת בני אדם". וכ"כ רבינו יואל (או"ז סי' ו ס"ק ד): "ודוקא נקט דיר וסחר שהוא בית סאתיים ולא יותר".

מג. ז"ל החזו"א: "לא מצינו היקף לדירה אלא המוקף ללינה בקביעות, או היקף שמקום לינה פתוח לתוכו דע"י הבית גם החצר מקרי דירה ע"י שאר תשמישי אדם, אבל כל שאינו ללינה ולא מקום פתוח לתוכו, לא חשיב מוקף לדירה". וכן משמע קצת בברייתא (דף כב.) "וכל דירה שתשמישה לאויר כגון דיר וסחר מוקצה וחצר", דיר וסחר דומיא למוקצה משמע, והרי אין מוקצה מוקף לדירה אלא כאשר פתוח לבית (עירובין כד.).

וע' בהמשך מש"כ לחלק. מיהו החזו"א (קי כ ד"ה ובח"ט) מבאר בדרך אחרת: "כיון דבני אדם מצויין שם להאכיל בהמהות ולהשקות ולנקותן". ובדרך זו בארו גם הגו"ב והחת"ס. שני המהלכים הנ"ל מבוארים בביה"ל (ריש סי' שנח), עיי"ש שנוטה דעתו כביאור שנקט האור חדש [ע"ע הערה מה].

מו. וכן נראה לע"ד לבאר בכוונת הריטב"א (עירובין כב.): "הרועה עומד שם תמיד", דלינת הלילה בכלל "תמיד". [ודלא כפי שבאר כוונתו רבינו הח"ח זצ"ל בביה"ל (סי' שנח), עיי"ש שנתקשה טובא בסברת הריטב"א לפי הבנתו בדבריו].

צ"ע על מש"כ רבותינו הגו"ב (תנינא או"ח מז) והחת"ס (או"ח צה) שפי' רבינו יהונתן הנ"ל "יחידאה", שהרי כן מפורש גם בעבוה"ק להרשב"א ומשמע כן בעוד מרביתו הראשונים ז"ל.

מא. כן פרש"י (עירובין יט: ד"ה דיר): "מוקף לדירה שהרועה דר שם בלילה". והנה צ"ע בפרש"י, דלכאורה פירושו סותרים אהדדי, דהנה בבאור הגמרא (עירובין כב.) "כל אויר שתשמישו לדירה כגון דיר וסחר", פרש"י: "אם תשמישו לדירת אדם לכניסה ויציאה תמיד". עוד צ"ע בפרש"י "מוקף לדירה שהרועה דר שם בלילה", תמיהת הבאור הלכה (ריש סי' שנח) היאך מהניא דירת הרועה שם, הרי אינה אלא דירה שתשמישו לאויר דלא הוי דירה. ואף אם נאמר דחשיב דירה באופן שהשומר יושב שם תמיד יום ולילה (ע' לעיל בענין "בית השומר"), הרי "דיר" הוא דבר המטלטל, היום כאן ולמחר שם [כפי שפירש רש"י במשנה]. ע"כ קושית הבאור הלכה. ואולי י"ל ששתי הקושיות החמורות הנ"ל

כמוקפים לדירה^מ, ולא כפי שפסק בסי' תה. מיהו לפי סברתו המבוארת שם, ברור החילוק אמאי אורוה ודיר וסהר לא יתעברו עם העיר אע"פ שנחשבים כדין מוקפין לדירה^מ].

מה בין האורוה ובין הרפת והלול

אמנם עדיין צ"ע לכאורה על שיטת החת"ס [כן לכאו' מוכח לפי סברתו] שכל מקום החייב במזוזה מתעבר לעיר (ע' לעיל "הכללים" הערה ד), מדין הרפת והלול שחייבים במזוזה (יו"ד סי' רפו סע' א), ואעפ"כ אורוות הסוסים אינן מתעברות עם העיר. ולכאו' אין מקום לחלק בין דין הרפת והלול ובין דין אורוות הסוסים.

אכן נראה שיש מקום לחלק, ש"הרפת והלול" משמשים צרכי דירת האדם בהספקת חלב וביצים, ומשום כך י"ל שנחשבים כ"בית" [וחייבים במזוזה]. משא"כ "אורוות הסוסים" אינן משרתות דירת האדם, ומשום כך אינן נחשבות כדירה להצטרף לעיר. וע"ע בהמשך "האוצרות", חילוקים בדרך זו.

האוצרות

האוצרות [לתבואה ולשמן וליין (רש"י עירובין נה:)] אין מתעברים עם העיר (שו"ע סי' שצח סע' ו).

מכאן צ"ע לכאו' על הכלל המוכח בשיטת החת"ס שכל מקום החייב במזוזה מתעבר עם העיר (ע' לעיל "הכללים"), שהרי האוצרות חייבים במזוזה (שו"ע יו"ד סי' רפו סע' א) ואעפ"כ אינם מתעברים עם העיר.

ואפשר שאין האוצר [וכן הרפת ובית התבן] חייב במזוזה אלא כאשר הוא סמוך לבית אותו הוא משמש^מ, ואין הפסק ביניהם אלא חצר או קרפף בלבד, ומשום דבכה"ג "נעשים גם כן דירה ע"י פתח הבית"^מ (חזו"א פט יז). אבל כאשר מפסיק כרמלית או רשות הרבים בין האוצר ובין הבית אשר הוא משמש, אפשר שאין האוצר נחשב כבית להתחייב במזוזה

(א) בטעם החיוב מזוזה בחצר משום ש"משמש לדירת הבתים". וכן נראה שבית הבקר ובית התבן [החייבים במזוזה] גם היו עומדים לצורך דירת האדם, שהרי לדעת תנא אחד אף נחשבים כדירה לאסור את החצר (עירובין עב:), וע' תוס' (עירובין פה: ד"ה בית התבן) שדוקא כשיש שם תבן נחשב כדר שם, ונראה שהוא משום שעומד לצרכי דירת האדם. [וע' גמרא ביצה טז: ששם מבואר מקצת תשמישי התבן].

מז. מסתבר שמודה החזו"א שמתעברים עם העיר האוצרות בכה"ג, וכפי שחצר ראויה להתעבר עם העיר כאשר היא מקורה [אף לדעת החזו"א], ע' לקמן בענין "חצר" וחצר המקורה. [וע' דברי הרא"ש בטעם חיוב מזוזה בחצר (הובאו בהערה הקודמת)].

מז. עיי"ש שמצא המ"ב מקור לסברא זו בחי' הרשב"א בשם רש"י. אולם ברש"י שלפנינו ליתא.

מה. עיי"ש שמבאר המ"ב את הסברא שדירת בהמה נחשבת כהוקף לדירה: "אינם בכלל כרמלית ורשות הרבים דלגזור בהו מידיו". [ודלא כסברת האור חדש שבאר שלדירור בהמות יש באמת חשיבות "בית דירה", וכפי שמצינו בהלכות מזוזה]. והנה לפי סברתו הנ"ל, פשוט החילוק בין הלכות טלטול ביותר מבית סאתיים ששם לא גוזרים בכה"ג, ובין הלכות עיבור העיר שאין דירת בהמה דירה כלל (ע"ע לקמן בהערה סז).

מו. וכעין זה ע' פסקי הרא"ש (הלכות מזוזה סס')

[וכפי שחילק החזו"א (שם) בגדרי מוקף לדירה^{מח}]. ואם נכון חילוק זה, הרי י"ל שהאוצרות שאינם מתעברים עם העיר אינם אלא האוצרות העומדים מחוץ לעיר שאינם סמוכים לבתים כנ"ל, ומשום כך גם אינם חייבים במזוזה וגם אינם מתעברים עם העיר, וא"ש נוסחת הספרים שלנו (עירובין נה:): דגרסינן "האוצרות שבשדות" אינם מתעברים עם העיר, וכן משמע בפרש"י (שם).

אמנם דעת המשנה ברורה (ביה"ל ריש סי' שנה, וביה"ל ריש סי' שסב) משמע שאף כאשר אין המחסן סמוך לבית אותו הוא משמש, נקרא "דירה" אם "שם מונחים צרכי דירתו... שבדעתו להשתמש מהם בכל שעה ושעה" כשיצטרך להם^{מט}. ולשיטת המ"ב הנ"ל מסתבר שכל כה"ג הוא בכלל "האוצרות" החייבים במזוזה, ולשיטת החת"ס מתעברים עם העיר. ובטעם סתימת הברייתא (עירובין נה:): שאין "האוצרות" מתעברים עם העיר, י"ל שסתם "אוצרות" שמחוץ לעיר "מסתמא כשמכניס שם עצים אין דעתיה להשתמש במיד מאחר שהניחם חוץ לעיר" (לשון המ"ב בביה"ל שם).

מזה. הנה משמע שחזר בו החזו"א מגדר הנ"ל בהיקף לדירה, שהרי בס"ק כו (שם) כתב "דיר וסהר שהן בעצמן דירה", וכ"כ בס"י קי (ס"ק כ ד"ה ובח"ס) שדין דיר וסהר הוא אף ללא בית רועה "ביון שבני אדם מצויין שם להאכיל את הבהמות וכו'". וכ"כ שם (ד"ה והנה) בדין בית הכנסת שנחשב כמוקף לדירה. מיהו לא מצינו חזרה אלא בגדר "היקף לדירה", אבל בגדר "בית" י"ל שנשאר החזו"א בדעתו שאינו אלא "מקום לינה". ע"ע בזה בהערה ס. ובגדר היקף לדירה כתב עוד החזו"א (פס יז): "או היקף 'שמקום לינה' פתוח לתוכו דע"י הבית גם החצר מיקרי דירה ע"י שאר תשמישי האדם". ונראה שבזה בעיניו בית דירה גמורה, ולא חזר בו החזו"א מזה.

מט. דן המ"ב (ביה"ל ריש סי' שנה) בגדר "דירה" בהלכות מוקף לדירה, וז"ל: "דבשלמא חצר שייך טעמא [שנחשב כמוקף לדירה] משום דבבחי' מונחים כמה וכמה דברים שצריך לו בכל שעה ושעה ובשביל זה מקרי דירה, וכמו כן מוקצה שהוא רחבה שאחורי הבתים שגם שם מונחים צרכי דירתו אלא שאין תשמישו תדיר כמו חצר... אינו דומה לקרפף דאע"ג דגם קרפף עשוי להכניס שם עצים לאוצר... מ"מ כיון דקרפף הוא חוץ לעיר מסתמא כשמכניס שם עצים אין דעתיה להשתמש במיד מאחר שהניחם חוץ לעיר, ולהיפך ברחבה שאחורי הבתים שם מסתמא הניח את העצים שבדעתו להשתמש

מזה. הנה משמע שחזר בו החזו"א מגדר הנ"ל בהיקף לדירה, שהרי בס"ק כו (שם) כתב "דיר וסהר שהן בעצמן דירה", וכ"כ בס"י קי (ס"ק כ ד"ה ובח"ס) שדין דיר וסהר הוא אף ללא בית רועה "ביון שבני אדם מצויין שם להאכיל את הבהמות וכו'". וכ"כ שם (ד"ה והנה) בדין בית הכנסת שנחשב כמוקף לדירה. מיהו לא מצינו חזרה אלא בגדר "היקף לדירה", אבל בגדר "בית" י"ל שנשאר החזו"א בדעתו שאינו אלא "מקום לינה". ע"ע בזה בהערה ס. ובגדר היקף לדירה כתב עוד החזו"א (פס יז): "או היקף 'שמקום לינה' פתוח לתוכו דע"י הבית גם החצר מיקרי דירה ע"י שאר תשמישי האדם". ונראה שבזה בעיניו בית דירה גמורה, ולא חזר בו החזו"א מזה.

מט. דן המ"ב (ביה"ל ריש סי' שנה) בגדר "דירה" בהלכות מוקף לדירה, וז"ל: "דבשלמא חצר שייך טעמא [שנחשב כמוקף לדירה] משום דבבחי' מונחים כמה וכמה דברים שצריך לו בכל שעה ושעה ובשביל זה מקרי דירה, וכמו כן מוקצה שהוא רחבה שאחורי הבתים שגם שם מונחים צרכי דירתו אלא שאין תשמישו תדיר כמו חצר... אינו דומה לקרפף דאע"ג דגם קרפף עשוי להכניס שם עצים לאוצר... מ"מ כיון דקרפף הוא חוץ לעיר מסתמא כשמכניס שם עצים אין דעתיה להשתמש במיד מאחר שהניחם חוץ לעיר, ולהיפך ברחבה שאחורי הבתים שם מסתמא הניח את העצים שבדעתו להשתמש

וכן מוכח בפשטות מדין "בית שבים" המתעבר עם העיר משום "שעשוי לפנות בו כלים שבספינה" (עירובין נה:), אף שאינו סמוך לספינה אשר לדירתה הוא משמש^א.

וכן משמע מדברי הרמב"ם בהלכות מעשרות (פ"ד ה"ו) [שיסודם בתוספתא (מעשרות פ"ב הכ"א)]: "והאוצרות שבשדות העשויות למוכנס אינן קובעין ואם היו לדירה קובעין". ונראה לענ"ד שאין במשמעות "ואם היו לדירה" דהיינו לדירה גמורה, שהרי אם כן אין שמם "אוצרות"^ב, אלא משמע לכאור' שעומדים לצרכי דירה [ולאפוקי "למוכנס", שעומדים לאחסון בלבד]. אם כן לכאור' מבואר כאן חילוק בין האוצרות "שם מונחים צרכי דירתו שבדעתו להשתמש מהם בכל שעה ושעה" (לשון המ"ב שהובא לעיל) שהם נחשבים כדין "בית", ובין סתם אוצרות שבשדות העומדים לאחסון בלבד שאינם נחשבים כ"בית". וצ"ע.

האוצרות מדין "הבורגנין"

מפורש בפ"י הר"ח (עירובין כא.) שמתעברים עם העיר "שובכין עשויין בשדות לאצור בהן תבואה", ונקראים "בורגנין". [וכ"כ ס' העתים (ס"י סה) והערוך (ערך בדק), וכן פירשו "בורגנין" הרמב"ם^ג (פיה"מ סוף אהלות), הר"ש והרע"ב והגר"א (מעשרות פ"ג מ"ז), והר"ש סירליו (ירושלמי שם פ"ג ה"ג)].^ד ותמה החזו"א (מעשרות ה' י) על פירושם הנ"ל, הרי אין האוצרות מתעברים עם העיר.

זצ"ל (ס"י קנו לסי' שצח ד"ה ירד), דאמנם פירוש "לדירה" היינו דירה גמורה, וז"ל: "והאי 'עשויין לדירה' ע"כ למכנס ולדור בהן, דאי לדור ולא למכנס לאו שמה אוצרות". וצ"ע, דאם אמנם עשויים האוצרות גם לדירה וגם למכנס, אמאי נקראים בשם "אוצרות" ולא בשם "בתים". ועוד צ"ע מפשטות משמעות לשון הרמב"ם, שהרי מלשונו "והאוצרות שבשדות העשויות למוכנס אינן קובעין" משמע שיש אופן של אוצרות שבשדות שאינן "עשויות למוכנס" ואכן קובעים [ואופן זה מתבאר בהמשך דבריו "ואם היו לדירה קובעין"]. ולשיטת החזו"א צריכים להדחק בלשון הרמב"ם לבארו: 'והאוצרות שבשדות העשויות למוכנס בלבד אינן קובעין ואם היו גם לדירה קובעין'.

נג. ז"ל: "סוכות... והוא עשוי להצניע בו פירות והדומה להן".

נד. ואף רש"י והרשב"א אשר פירשו בורגנין בדרך אחרת (ע' לעיל הערה י), אין הכרח שחולקים על פירוש זה בבורגנין, שהרי הרמב"ם פירש כמותם במס' מעשרות, ובמס' אוהלות פירש הרמב"ם כפירוש הנ"ל, משמע שאין סתירה בין שני הפירושים, דשניהם בכלל בורגנין (ע"ע הערה י).

נ. וכן נחשב כבית להטמא בנגעים, לגירסת הגר"א בתוספתא (נגעים פ"ו ה"ג): "בית שבים מטמא בנגעים". ואף לגירסת הר"ש (נגעים פ"ב מ"א): "בית שבים אינו מטמא בנגעים", הרי מבאר הר"ש: "משום דכתיב ארץ ולא ים", הא בלאו הכי היה נחשב כבית להטמא.

נא. ז"ל הגמרא (עירובין נה:): "בית שבים למאי חזי, א"ר פפא בית שעשוי לפנות בו כלים שבספינה".

ומפרש החזו"א (נגעים ט ט, אר"ח לסי' שצח ד"ה שם בית שבים): "מאי חזי לקבוע שם בית דירה". וצ"ע לפי באור החזו"א, שהרי לא באר רב פפא כלל למאי חזי קביעת דירת האדם שם, אלא תכלית הבית לאצור בו כלים. [ואם כוונת רב פפא היא דמשום כך צריך לדור שם כדי לעבוד בעבודת פינוי הכלים, הרי העיקר חסר מן הספר. ועוד צ"ע לפי המהלך הנ"ל, אמאי ייחד רב פפא עבודת פינוי הכלים, הרי היה יכול לתרץ שבשביל עבודת תיקוני הספינה ודיוג ועוד עבודות רבות דר האדם שם]. ובודאי אין משמע כמהלך הנ"ל בדברי המ"ב (שצ"ח ס"ק ל), אשר מבאר תכלית הבית שבים: "שעשוי לפנות בו כלים שבספינה לכך נחשב בית דירה".

נב. אמנם בדרך אחרת מבאר מרן החזו"א

והנה לפי שיטת המשנה ברורה הנ"ל [דסגי להחשב כדירה אם "שם מונחים צרכי דירתו שבדעתו להשתמש בכל שעה ושעה"] אולי יש לישב שעמדו "השובכין" הנ"ל להשתמשות צרכי דירתו כנ"ל. [אמנם צ"ע, דלכא' פטורים "בורגנין" ממזוזה (כמבואר במס' מזוזה), והרי אוצרות בכה"ג לכא' חייבים במזוזה]. ואפשר שעומדים השובכין הנ"ל לתשמיש עובדי השדות והעובדים בשדות שמסתפקים מהם לאכילה לפי צרכם, ודומים ל"חנויות" (ע' בהמשך) שדינם כ"בורגנין", שהם כדירה במקצת. וצ"ע.

סיכום

מצינו ארבעה אופנים ב"אוצרות":

א. האוצרות המשמשים את צרכי הבית וסמוכים לבית, שאין הפסק כרמלית בינם ובין הבית אותם הם משמשים. נראה שאף לדעת החזו"א, מתעברים עם העיר.

ב. האוצרות שאינם סמוכים לביתו אבל "שם מונחים צרכי דירתו שבדעתו להשתמש מהם בכל שעה ושעה". נראה לדעת המ"ב, שמתעברים עם העיר, [וכן מוכח בפשטות מדין "בית שבים"], ואפשר שבאופן זה [דוקא] חייבים האוצרות במזוזה.

ג. יש אופן באוצרות שבשדות שנחשבים כ"בורגנין" [שדינם שמתעברים עם העיר אבל פטורים ממזוזה]. וצ"ע מהו גדר האופן הנ"ל.

ד. האוצרות שאינם עומדים אלא "למוכנס" אינם נחשבים כדירה כלל. סתם אוצרות העומדים מחוץ לעיר הם באופן הנ"ל, ומשום כך אינם מתעברים עם העיר לכו"ע.

נראה שאין מתעברים האוצרות עם העיר אלא כאשר יש בשטחם ד' אמות על ד' אמות, וכפי שכתבו הב"י והמ"ב (סי' שצח ס"ק ל) בדין הבית שבים^{נא}.

חנות ומסעדה

מצינו מפורש [בס' הערוך (ערך "ברגן") ובריטב"א (סוכה ג:)] שמצטרפים לעיר "בורגנין" שפירושם^{נא}: "שם מוכרים מזונות לעוברים ושבים". וכן מפורש במדרש תנחומא (פ' במדבר ט): "ומה עיבורה, החנויות והפונדקאות שחוץ למדינה על הדרך". וכן הורה לדינא הרבינו יואל ז"ל^{נב} (הובא בראב"ה ובאר"י) שמצטרפות לעיר החנויות שמחוץ לחומה.

נה. ובטעם הדבר, ע' מה שבארנו לעיל הערה כד. ולדעת רבוותא ז"ל שפירשו "בורגנין" שהם אוצרות לפירות, צ"ל שמפרשים הם בגמרא (סוכה ג:): שאף בורגנין אין מתעברים עם העיר אלא אם יש בהם ד"א על ד"א (ע' ריטב"א שם).

נז. תשובת רבינו יואל ז"ל (הובאה בס' ראב"ה סי' שפו עמ' 422, ובאר"י סי' ו אות ד), וז"ל: "במקומותינו כמה וכמה בתים וחנויות בנויים... חוץ לחומת העיר כמין פגום וכו' ומודיין מן החיצון".

נו. הנה במקום אחר פירש הערוך פירוש אחר ב"בורגנין" (ע' לעיל "האוצרות"). וכן מצינו בפיה"מ לרמב"ם שפירש פירוש שונים ב"בורגנין" (ע' הערה

ונראה שטעם חשיבות החנויות להצטרף עם העיר מבואר בריטב"א (שם): "שעושים אותם בדרכים לספק בהם מים ומזון לעובדי דרכים", הרי דומה לאוצר העומד לצרכי דירה [לצרכי אכילה ושאר צרכי דירה בכל שעה] (ע' לעיל בענין "האוצרות"). וצ"ע היאך יבאר מרן החזו"א צ"ל דין זה^{נח}.

והנה לענין חיוב מזווה, מצינו שנחלקו הפוסקים בדין החנויות הקבועות. לדעת הט"ז (יו"ד רפ"ו י) פטורות ממזווה^{נט}, ולדעת היד הקטנה (הובא שם בפ"ת) [כן נוטה דעת הפרישה] חייבות במזווה. אמנם אין ראיה מהמבואר לעיל לדחות את דעת הט"ז, אלא אדרבה, הרי מבואר שחנויות הן "בורגנין" הפטורים ממזווה (פ"א מס' מזווה) אבל מתעברים עם העיר.

נלע"ד ברור שאין מתעברות עם העיר: חנויות מכשירי כתיבה, חנויות ספרי חול, חנויות כלי רכב, בנקים, וכדומה. שהרי אין החנויות הנ"ל משמשות צרכי דירה, ואינן עדיפות מאורוות הסוסים ובתי החרושת. אמנם צ"ע בדין חנויות בגדים, בתי מרקחת, וחנויות ספרי קודש, אם הן בכלל "חנויות" להתעבר עם העיר, כיון שמשמשות צרכי האדם אבל לא צרכי דירתו [אכילתו]. וכן צ"ע בדין חנות כלים וחנות רהיטים וחנות חומרי בנין, האם נחשבות כמשמשות צרכי דירה. וכן צ"ע בדין של חנות סיטונאית [המיועדת לסוחרים ולא לצרכנים פרטיים]^{נט}.

נראה פשוט שדין מסעדה כדין חנויות המזון ומצטרפת עם העיר. [אבל נראה שאינה נחשבת כ"בית דירה" גמורה^ס].

כפי' ר' חננאל בן שמואל (עירובין נח: ד"ה ובית שבספינה): "פירוש אדונו האיי ז"ל, והבית שבספינה, יש מקומות שיוסיף בו הנהר ויהיה ראוי להלך בו הספינות גדולות ומביאין הסחורות, ואחר שיתמעט הנהר ישארו אותן הספינות על שפת הנהר, ויש להם בתים בספינות לתגרים בעת שילכו בספינה לקנות סחורה או למכור." והנה יש מקום לדקדק בדבריו שלא שמשו "בתים" אלו כמקום מכירה, שהרי התגרים שהולכים לקנות סחורה אין להם מקום מיוחד למסחר, וא"כ בבתים לדיור מיירי. ומשמע דמשום בתים הנ"ל דוקא היה מקום לדון שיצטרפו לעיר, אבל מחמת החנויות עצמן משמע שלא היה צד לצרפן לעיר. ואפשר משום שאין אלו החנויות לצרכי דיור פרטיים אלא למסחר התגרים. [ובבאור הטעם שאין מצטרפים לעיר הבתים שבספינה הנ"ל, ע' מש"כ לעיל הערה י.]

ס. כן משמע בחזו"א (פט יז): "לא מצינו היקף לדירה אלא המוקף ללינה בקביעות או היקף שמקום לינה פתוח לתוכו... ונראה פשוט דלא מהני שום תשמיש אלא לינה בקביעות". משמע שאף מבנה המיועד לאכילה בלבד לא סגי להקרא "בית" אלא דוקא מבנה המיועד "ללינה בקביעות" (ע' הערה מג).

נח. ונראה שאין לומר שמחמת עמידת החנונים שם כל היום ואכילתם שם נחשב כבית, שהרי לכאור' כה"ג דומה לבית חרושת (ע' לעיל "בית חרושת"). וכן נראה מדברי הערוך והריטב"א שמדגישים "המזונות לעוברים ושבים" ולא מזכירים כלל את החנוני העומד שם.

נט. תמה היד הקטנה (הל' תו"מ פ"ב ס"ק כא) על דעת הט"ז אמאי לא נחשבת החנות כבית האוצר [החייב במזווה] מחמת הסחורה המונחת שם. ונראה לחלק בשני אופנים: א) לפי מבטו של בעל החנות וראי אין החנות עומדת לתשמיש דירה אלא לצרכי סחורה, ואין זה "בית" כלל אלא כבית חרושת (ע' לעיל). ב) ואף כלפי הקונים אפשר שאין החנות נטפלת לביתם [ע' לעיל "האוצרות" בסוף], כיון שהמצרכים מחוסרים קנין. [ע' לעיל הערה כא, מה שתמהו עוד על דברי הט"ז שם מה היא ראיתו מחו"מ, ומש"כ לבאר ראיתו וגדר דירה יום ולילה. וכן ע' לעיל הערה לג.]

נט*. שהרי אפשר שאין חנות מצטרפת לעיר אלא באופן שמשמש בצורה ישירה את צרכי הדיורים של הקונים. ועי' בדברי רבינו האי גאון שהובאו

חשיבות [למשחה]. ואף שיש לחלק בין צרכי שמים ובין צרכי גופו, וכן לחלק בין מקום שיש קדושת מקום האוסרת דירה ובין מקום חולין (ע' "בית הכנסת"), התוספות לא חילקו כן בתירוצם (שם) שמועילה השמירה. ועכ"פ מוכח שמקום אכילה לכל שעות היום אינה נחשבת כבית דירה גמורה. וע"ע בזה לקמן הערה צא.

אכן אם מיועדים כותלי המסעדה לשמור את המקום מקור או מחום, לכאור' עדיפים הם ממחיצות האדרכלין העשויות לצניעות בעלמא. אמנם מלשון החזו"א משמע דאין נחשב כבית דירה אלא מקום המיועד ללינה בקביעות. ובמסעדה שאין דרך הסועדים שם לקבוע שם מקום אכילתם בקביעות אלא אוכלים שם באקראי ולעתים, ודאי נראה שלא נחשב כבית דירה גמורה אלא כבורגנין. ומצינו סמך ליסוד החזו"א הנ"ל מדין לשכת פלהדרין שהיתה במקדש, שהרי כתב הרמב"ם (פ"ה הל' כלי מקדש ה"ו): **"ובית יהיה לו מוכן במקדש והוא הנקרא לשכת כהן גדול, ותפארתו וכבודו שיהיה יושב במקדש כל היום ולא יצא אלא לביתו בלבד בלילה או שעה או שתיים ביום"**. אבל בטעם קביעות מזוהה שם כתב הרמב"ם (פ"ו הל' מזוזה ה"ו) **"מפני שהלשכה הזאת היתה בית דירה לכהן גדול בשבעת ימי ההפרשה"**, וכפי שמפורש הטעם בגמרא (יומא יב.). משמע שמחמת ישיבת הכהן הגדול בלשכתו במשך היום, לא סגי להחשיבה כ"בית" להתחייב במזוזה, כיון שלא לן שם בלילות. וכן משמע בדברי הט"ז (יו"ד רפו י' גבי חנויות **"דכיון דאינם שם בלילה מיקרי עראי"** [ע' לעיל הערה כא מש"כ בבאור דבריו]).

[ולפי הנ"ל צ"ב מה שדן החזו"א במקום אחר (ק' כח) אם מחמת אכילה בבית חרושת יצטרף בית חרושת עם העיר, היאך עלה בדעתו שתועיל האכילה, הרי כאן מבואר בחזו"א שאין בית אלא מקום לינה. ונראה שלא דן שם החזו"א אלא לדמות בית חרושת לבורגנין המצטרפים לעיר מחמת האכילה בתוכם [לדעת החזו"א], אע"פ שאינם "בתים" להתחייב במזוזה ואינם מוקפים לדירה. ואכן גם מסעדה נראה שתצטרף לעיר בתורת בורגנין.]

ונראה שביסוד זה מבואר בעבוה"ק להרשב"א (ש"ג פ"א ה"מ), ודבריו הובאו במשנה ברורה (ס' שסב ס"ק א): **"מחיצה שעושין לנוח שם לשעה חוצבי אבנים והבנאים ושאוכלים ועומדים שם לשעה בהצנע, אין זו מחיצת דירה אלא מחיצת הצניעות ואינה מחיצה גמורה"**. והנה כל אכילת סעודה אינה אלא לשעה, ואין לבאר כוונת הרשב"א לאכילה דרך ארעי, שהרי אף במקום אכילה דרך קביעות וחשיבות כתב כן (עבוה"ק ש"ד פ"ח ה"י): **"אניות הגדולות שמחלקין אותן לחדרים... זה אוכל בחדרו וזה אוכל בחדרו... ואפשר שמחיצות שעושין בספינה אינן מחיצות [פ'] מחיצות גמורות** [שאינן אלא לשעה לאכל שם בצניעות. וכל מחיצה שאינה אלא לשעה לצניעות כמחיצת האדרכיל אינה מחיצה. וצריך להתישב בדבר.]" [ואין לדחוק בכוונתו דמיירי במחיצות ארעיות דוקא, שהרי הגמרא (עירובין כו.) משה מחיצות האבורנקי שהן קבועות למחיצות האדרכלין.]" וצ"ע, הרי קי"ל (עירובין עג.) שמקום דירה הוא **"מקום פיתא"** ועדיף ממקום לינה. ונראה לחלק, שלעולם מקום פיתא הוא עיקר מקום הקביעות של האדם [ומסתמא דוקא כאשר מקום הפיתא הוא תוך "בית", וכדוגמת הגמרא (עירובין עד): **"אכיל נהמא בביתיה"**]. מיהו אין חשיבות למבנה [המחיצות] המיועד לאכילה בלבד, כיון שאין האכילה דורשת אלא מחיצות לצניעות לשעה. אבל מבנה המיועד ללינה, הדורש מחיצות חשובות לשמירת האדם בשעת שינתו ולזמן ממושך, נקרא **"בית"**. ושמו יוכיח, הרי **"בית"** מלשון **"בת"** [לן].

מיהו עדיין יש מקום לדון בדין המסעדה, אשר מתחלפים שם הסועדים כל היום, שהרי הוקבעו מחיצותה לכל שעות היום, ובכך עדיפות ממחיצות האדרכיל הנ"ל. אמנם נראה לענ"ד שאף בכה"ג אמרינן שאין המחיצות עשויות אלא לצניעות ולשמירת החפצים [מחיצות לנחת] ולא לשמירת האדם. וכן נראה קצת להוכיח שאינה חשובה כמוקפת לדירה, מדברי התוספות (עירובין כג. ד"ה שהוא בחירוצם השני) שעזרות ביהמ"ק והר הבית לא היו נחשבות כמוקפות לדירה, אלא משום **"שהיו שומרים בה כל הלילה"**, מדויק שלא מועילה אכילת הקרבנות והמנחות שם כל שעות היום, אע"פ שסעדו דרך

חצר

מסתפק הירושלמי (עירובין פ"ה סה"א) אם חצר מצטרפת לעיר^{סא} [כיון שיש לחצר תרתי לריעותא - אין לחצר תקרה, וגם לא הוקפה לבית דירה].

דעת החזו"א (ק"כ ד"ה והנה) להכריע לחומרא^{סב}, ומדייק כן מסתימת הרי"ף והרמב"ם והרא"ש שלא הזכירו שמצטרפת החצר^{סג}.

אבל בדעת המשנה ברורה (סי' שצח ס"ק כח) מוכח שמצטרפת חצר לעיר, שהרי המ"ב פסק שבית הקברות שיש בו בית דירה מצטרף לעיר, ובודאי כונתו אף לבית הקברות שבימינו, שאין לו תקרה. וכ"ש שתצטרף חצר לעיר. ומקורו בפרש"י שמבאר כן בברייתא (עירובין נה:): [המובאת בבבלי בלבד]. וכן פסק הטור (סי' שצח דף קנז). וכן כתבו הרשב"א והריב"ש ש"קרפפות מוקפין לדירה" מצטרפים לעיר (ע' לעיל "הכללים" ובהערות א, ב, ג). [ובספקו של הירושלמי, בפשטות הכריעו ספיקא דרבנן לקולא^{סד}]. וכן לכא' משמע בברייתא (נה:): "כאילו היא מלאה בתים וחצרות, ומודד ממנו ולהלן אלפיים אמה". (ע"ע בהשלמות בסוף הספר - הערה סג*)

[אין המדובר אלא לאחר שכבר הוקבע שם "עיר" בצירוף בתים, אבל אם אין בעיר ששה בתים הקרובים זה לזה תוך ע' אמה, אין החצרות מועילות לצרפם (ע' פרק ב הערה י).]

חצר מקורה

מודה החזו"א (שם ד"ה מהא) בחצר מקורה ש"נטפלת לבית" הפתוח לתוכה ומתעברת עם העיר. וצ"ב, שהרי דעת החזו"א שאין מתעבר עם העיר בית הכנסת שיש בו בית דירה הפתוח לו (ע' לקמן "יש בו בית דירה"), ומאי שנא חצר המקורה. ונראה שהחילוק ביניהם מבואר בדברי החזו"א (סי' קי ס"ק כח ד"ה במ"ב): "אין לנו מקום לומר דבית הכנסת נטפל לדירת השומר". מבואר שדוקא בית הכנסת ואורות וכדומה שהם מקומות שאינם נטפלים בתשמישם

בעיא דב' מחיצות ותקרה דלא אפשטא, לחומרא, נראה דעתו ז"ל דכל הני דמתעברין קולא מחודשת היא ואין לנו אלא מה שאמרו חכמים אבל מספק אין לנו לחדש קולא, ולפ"ז גם בעיא דחצר לחומרא. "עכ"ל מרן החזו"א זצ"ל. אולם ע' בחי' המאירי שמבואר הטעם להחמיר בספק ב' מחיצות ותקרה, משום דפשטות הברייתא ["נפש שנפרצה מבית רוחותיה"] משמע כן, וכקושי הגמ' שם.

סג. אכן לדעת הרי"ף והרמב"ם הסוברים שתחום י"ב מיל מן התורה, י"ל שספק לחומרא שאינה מצטרפת לעיר [אפ' לענין אלפיים אמה]. ע' פרק א בענין הכרעה בספק.

סד. ואף החזו"א נטה להכריע כן בתחילה (ע' לעיל הערה סב). ואע"פ שיש נ"מ בספק הנ"ל לענין תחום דאורייתא למ"ד תחומין דאורייתא, הרי הכריעו השו"ע והמשנה ברורה לקולא בספקות כה"ג (ע' פרק א הערה כח).

סא. העתיק הרשב"א את סוגית הירושלמי בחידושו לדרך נה: וז"ל הירושלמי: "רב הושעיה בעי אויר חצר מהו שימדוד עמה, ונשמעין מן הדא בית שנפרץ מרוח אחד נמדד עמה, משתי רוחות אינה נמדד עמה. ר' אבין בשם ר' יהודה בשנטלה קורתו אבל אם לא נטלה קורתו נמדד עמה, אם בשנטלה קורתו לאו כאויר חצר הוא, תמן הוקף לבית דירה ברם הכא לא הוקף לבית דירה." מבואר טעם הספק משום "אויר חצר", דהיינו שאין לה תקרה, וגרע מבית ללא תקרה משום ש"לא הוקף לבית דירה".

סב. וז"ל החזו"א: "ולכאורה כיון שלא נפשטה נקטינן לקולא, אבל י"ל דכיון דדחי בגמ' דחצר גריעא מבית שנפרץ מרוח אחת ונטלה קורתו שוב אין לנו אלא מה שמנו חכמים... וכל הני שמנו דמתעברין עדיפי מחצר, ממילא משתמע דחצר אינה מתעברת." ובהמשך דבריו שם (ד"ה ואמנם בס') דקדק החזו"א כן בדעת הרשב"א, וז"ל: "והנה הרשב"א ז"ל נקט

לבית, לא מועיל הבית הפתוח לתוכם שיצטרפו עם העיר [לדעת החזו"א], אבל כל מקום שנטפל לבית ע"י תשמישו, דינו כחצר המקורה ומצטרף לעיר, אף לדעת מרן החזו"א זצ"ל^{סד}. ונראה שגדר הדין הוא כפי שבאר החזו"א (סי' פט יז) [בגדר מוקף לדירה]: "היקף שמקום לינה פתוח לתוכו^{ס"ה}, דע"י הבית גם החצר מיקרי דירה ע"י שאר תשמישי האדם".

סיכום

עלתה בידינו, שקרובה קצת שיטת מרן החזו"א זצ"ל למשמעות הרשב"א והריב"ש, שקרפף שהוקף לדירה מצטרף לעיר [שהרי לא מצינו לדעת הרשב"א קרפף שהוקף לדירה אלא בפתוח לבית], אלא לדעת החזו"א בעינין שתהיה החצר מקורה דוקא.

אבל קרפף אפילו מקורה, שאינו פתוח לבית, אף אם יהיה באופן שנחשב כמוקף לדירה^{ס"ו}, אינו מצטרף לעיר לדעת החזו"א. וכן נראה דעת המשנה ברורה לענין "דיר וסהר" וכן לענין מקום מקורה, כאשר אינם פתוחים לבית דירה, שאע"פ שנחשבים כדין מוקף לדירה לענין דין טלטול במקום הגדול יותר מבית סאתיים, מיהו אינם באמת מוקפים לשם "דירה"^{ס"ז}, ואם כן אין לומר שמצטרפים עם העיר.

של מקומות שמותרים ביותר מבית סאתיים אע"פ שאינם בית ואין בית פתוח לתוכו (ע' הערה בסמוך).

סז. ע' לעיל בענין "האורווה הדיר והרפת" שהבאנו דעת המ"ב (בביה"ל סי' שנח) שדיר וסהר נחשבים כמוקפים לדירה [מחמת דיורי הבהמה] אע"פ שאין בית פתוח לתוכו [ובמ"ב סי' תה כתב אחרת], ואעפ"כ פסק המ"ב דין אורוות הסוסים שאין מתעברים עם העיר אלא כאשר יש בית דירה בתוכם (בביה"ל סי' שצח ו ד"ה והאצרות). וסברתו לחלק בזה ברורה לפי מה שבאר בביה"ל (ריש סי' שנח) שדיר וסהר [דיורי בהמה] אינם דומים לרשות הרבים, ומשום כך אין גוזרים בהם ביותר מבית סאתיים, משמע שמעיקר הדין לא נחשבים כמקום דירה. [ומשמע בביה"ל שם שהכרעת דעתו שאין חשיבות דיור במה שנכנסים אנשים כדי לטפל בבהמות]. ובדין קרפף המקורה אשר הסתפק בדינו הביה"ל (ריש סי' סב) אם מותר לטלטל ביותר מבית סאתיים, גם נראה טעמו משום שאינו דומה לרשות הרבים [אכן אינו דירה כלל], שהרי אם סברתו כסברת הפמ"ג (במסקנתו ע' הערה כז) "סתמו כפירושו והוי כהוקף לדירה", לכאור' ב"מאגאזין" אשר כוונתו מפורשת שלא לדירה לא יהני הקירוי שלו. וכן בסברתו (שם) ש"בנין חשוב" כמאגאזין "דאין שייך בו שם קרפף כלל", נראה כוונתו דאינו דומה לרשות הרבים, אבל ודאי אינו נעשה בזה כמקום דירה. ואם כן אין סברא לומר שיתעבר עם העיר.

סד.* ואף מצינו בגמרא (יומא יא.) שהעזרה דבית המקדש מתחייבת במזוזה [בשער ניקנור] מחמת לשכת פלהדרין שבתוכה, שהיתה בית הכהן הגדול. ואפשר דמשום שהכהן הגדול אוכל קרבנות בתוך העזרה, נחשבת העזרה שמשמשת לביתו, ומשום כך חייבת במזוזה לדעת החזו"א.

סה. עיי"ש גדר "פתוח לתוכו", ומש"כ בזה בהערה נד.

סו. בדין קרפף מקורה, מסתפק המ"ב (בביה"ל ריש סי' סב) אם נחשב כמוקף לדירה לטלטל ביותר מבית סאתיים. ודעת החזו"א (פט יז) דאינו כמוקף לדירה. וכבר נחלקו בזה רבותינו הראשונים ז"ל: דעת התוספות (עירובין ז. ד"ה אלא) שמותר לטלטל בה. [ונלע"ד דכן מוכחת דעת רש"י (כה. ד"ה אויר קירוי מיתרו) עיי"ש ודוק, ודיוקי המ"ב החזו"א יש לישב]. ודעת הריטב"א (עירובין כה.) שאסור לטלטל. אמנם בדעת המתירים צ"ע, שהרי מוכח בגמרא שאפילו במקורה יש איסור טלטול ביותר מבית סאתיים [מדין "בורגנין" (עירובין כב. ועיי"ש עוד בפרש"י) ומדין אילן המסיך (עירובין טו.)]. ותירץ הפמ"ג (א"א שסב ג) שאין הטעם להקל במקורה אלא משום "סתמו כפירושו והוי כהוקף לדירה". ולפי גדר זה אין מעלה למקורה כאשר הקיף במפורש בשביל מטרה שאינה דירה. [וע' הערה כז שהארכנו יותר בזה]. ולפי הגדר הנ"ל א"ש מש"כ התוספות והרא"ש דהר הבית אינו מוקף לדירה אע"פ שהיה מקורה. עוד יש אופנים

בגדר "בית" אשר מחשיב את החצר או הקרפף הפתוח לתוכו, ע' לקמן (ובהערות פו, פז, פח, וכן לעיל הערה ס). וכן ע' לקמן עוד בפרטי הגדרים של "יש בו בית דירה".

היקף חצר בשלוש מחיצות

משמע בתשובת הריב"ש (ס' רא) שמצטרפת חצר לעיר כאשר מוקפת בשלוש מחיצות בלבד. ולכא' הוא הדין שתועילנה שתי מחיצות ותקרה (ע' לקמן בענין "בית חרב"). אמנם יל"ע אולי נאמר כן דוקא כאשר בתחילה היתה החצר מוקפת לגמרי בארבע מחיצות. ע' לקמן הערה קח.

מה נחשב כחצר

בית הקברות שיש בו בית דירה מצטרף לעיר [כן מפורש בטור (שצח דף קנז). ובמשנה ברורה (שם ס"ק כח)]. והנה מסתימת לשונם משמע שאין הגבלה לגודל שטח בית הקברות המצטרף לעיר.

עוד נראה לדקדק מכאן, שנחשב בית הקברות כחצר אע"פ שמסתמא אין מתעסקים בבית הקברות בתשמישי דירה חשובים כנהוג בחצירות הבתים^{סז}. [וכן משמע מדין בית הכנסת שיש בו בית דירה, ע' לקמן "יש בו בית דירה"]. ונראה שעיקר תשמישה של חצר הוא שמשמשת כמקום כניסה לבית, שדרכה עוברים להכנס לבית הדירה [ע' לקמן הערה עח].

אמנם צ"ע ממה שמבואר בגמרא (עירובין נה.) שכאשר נפרצה חומת העיר מצד אחד בלבד [בפירצה יותר מקמ"א אמה] שדינה כעיר העשויה כמין קשת. וצ"ע אמאי לא נדון את כל העיר כחצר גדולה המוקפת בשלוש מחיצות, שהרי יש ב"חצר" זו בתי דירה, ונכנסים לבתים דרך "חצר" זו הגדולה. ולמה נחשבת, אם כן, "כעשויה כקשת".

ואפשר שלא ניתן להחשיב כ"חצר" את הרחובות הצבוריים המיועדים להליכה ממקום למקום. ועוד, אפשר שכל מקום שאין משתמרים כלים בתוכו, אין דינו כחצר להצטרף לעיר^{סז}. ונפקא מינא טובא לדינא. וצ"ע.

עוד בגדרים אלו מבואר בהמשך בסמוך, בענין "יש בו בית דירה".

מבוי, דבעינן שימוש לדירה כבימי חז"ל, יסודו במה שהתקשה החזו"א (סא יז) בהוראת הפוסקים שאין לנו היום חצרות, והקשה ש"בנין הכרכים שלנו" אכן בנויות חצרות לפני הבתים. אמנם בחיי אדם (נשמת אדם כלל עא ס"ק ה) מבואר דשאני וילנא משאר ערי אירופה, דאכן בוילנא יש חצרות לפני הבתים ואכן קובעות שם "מבוי" לרחובותיה. וראיות לדעת החיי אדם הבאנו מדברי הראשונים ז"ל (עירובין עד:) דבית הכנסת נחשב כחצרו לבתים שבתוכו אע"פ שאסור לעשות בו תשמישי דירה, ע' לעיל פרק ב הערה לד.

^{סז}. דהנה דנו התוספות (תוס' ישנים ותוס' הרא"ש יומא יא.) אמאי חייבים שערי מדינות במזוזה, וז"ל:

^{סז}. בדעת מרן החזו"א זצ"ל מצינו שתי הגדרות שונות ל"חצר", ולא נתברר בדבריו מה היא הגדרת "חצר" לענין הצטרפות עם העיר. ואלו שתי הגדרותיו בגדר "חצר": בדין תיקון מבוי בלחי [שלא נחשב כמבוי אלא אם בתים וחצירות פתוחים לתוכו] הכריע החזו"א (סא נב) "שחצרות שלנו אינם לדירה כחצרות שלהם". אמנם בהגדרת שם "עיר" [שמתחברות "ערים" בחיבור קרפפיהן, דבעינן בעיר שתי חצירות וג' בתים לחצר] כתב החזו"א (קי יט) "לדידן שאין לנו שימוש חצר כדורות הראשונים... מ"מ נראה דיש לנו דין עיר, וצריך שיהיה לבית אצל הפתח ד"א על ד"א שמשמש לביתו", ונראה בכונתו דסגי שמשמש לביתו ככניסה. שיטת החזו"א הנ"ל בהגדרת חצר לענין תיקון

יש בו בית דירה

הגשר והקבר ובית הכנסת והאורות והאצרות שיש בהן בית דירה מתעברים עם העיר (עירובין נה:).

וכה"ג מצינו בשאר הלכות "בית": להתחייב במזוזה^ס, ולהטמא בטומאת נגעי בתים^{סט}, ולקבוע למעשרות^ע. וכללל דמילתא, כתב הרדב"ז (פ"ד הל' מעשר ה"ו): "זה מבואר בכמה דוכתי כיון שיש שם [בבית הכנסת] בית דירה לחזן חשוב בית דירה לכל הדברים".

מחלוקת המשנה ברורה והחזון איש

והנה בפירוש "יש בו בית דירה" נחלקו רבותינו המשנה ברורה והחזון"א ז"ל. דעת החזון"א (סי' קנו לסי' שצח ד"ה והאי) שהדירה תוך הבית כנסת [וכו'] עצמו ולא בחדר נפרד^{עא}. ודעת המ"ב מפורשת (בביה"ל שצח סע' ו ד"ה שיש) שיש חדר נפרד לדירה.

ונראה שנחלקו בזה רבותינו הראשונים ז"ל. כדעת החזון"א מפורש בהגהות מיימוניות^{עב}

דקתני 'יש בהן בית דירה' לא פריך, ומוכח דהאי 'יש בהן בית דירה' דקתני היינו שדר בבית הכנסת. "עכ"ל. והנה מאותה הסוגיא מדקדק הביה"ל (שצח ו ד"ה שיש) להפך. ונראה לי שבו מהשגת החזון"א, דשאני מערה, שהטעם שאינה מתעברת עם העיר הוא משום שנמצאת מתחת לקרקע, א"כ פשוט היה לס"ד דהגמ' שלא יועיל כלום הבנין על פיה [אלא לעצמו], ואף למסקנת הגמרא פשוט כן לפי פרש"י. משא"כ בית הכנסת, הטעם שאינו מצטרף לעיר אינו אלא משום שאינו בית דירה, הרי י"ל שע"י הבית בתוכו נחשב אף הוא לדירה. ונראה שעיקר השגת החזון"א בסברא יסודה: "אין לנו מקום לומר דבית הכנסת נטפל לדירת השומר". וע' בהמשך שאף טענה זו מיושבת היטב עפ"י יסודו של רבינו ירוחם ז"ל.

עב. ז"ל ההגמ"י: "ונוהגים בני אדם לישן בבית הכנסת... ואין כאן חשש איסור וכו' ובכמה מקומות אשכחן שיש דירה לחזן בית הכנסת כדמשמע בפרק כיצד מעברין ובפ"ק דיומא". ע"ע בהערה בסמוך בטעם להתיר שינה בבית הכנסת.

"וא"ת אמאי לא אמרינן נמי דומיא דבית... מה בית שהכלים משתמרין בתוכו... וי"ל שאני הכא (במזוזה) דכתיב תרי ובשעריך". ואכן בבאור גדר "חצר" הקובעת למעשרות, ע' גמרא (ב"מ פח.) "אפילו חצר קובעת שנאמר ואכלו בשעריך ושבעו... הא כתיב מן הבית, אמר לך חצר דומיא דבית מה בית המשתמר אף חצר המשתמרת". ע"ע לקמן הערה קח.

סח. "בית המרחץ פטורה, אם יש לה בית דירה פתח החיצון חייב" (מסכת מזוזה פ"א ה"ז). בית הכנסת אם יש בו בית דירה לחזן חייב במזוזה (יומא יא:).

סט. בית הכנסת אם יש בו בית דירה לחזן מטמא בנגעים (יומא יא:).

ע. בית הכנסת אם יש בו בית דירה לחזן אין אוכל בהן טבל ארעי (תוספתא מעשרות פ"ב הכ"ב).

עא. ומדקדק כן מרן החזון"א זצ"ל מהסוגיא עירובין נה:, וז"ל: "דלא פריך התם אלא במערה 'תיפוק ליה משום בית' ומשני להשלים, אבל בכל הני

(מנהגי יו"כ סוף הל' שביתת עשור). וכדעת המשנה ברורה נראה מוכח בדעת הרמב"ם (פ"ו הל' מזוזה ה"ו) והטור (סי' רפו) ע"ג, ובדעת רש"י והרשב"א (עירובין עד: ע"ד).

יסוד רבינו ירוחם

והנה הביא החזו"א (ק"י כח ד"ה במ"ב) ראייה לפירושו הנ"ל מדברי הרמ"א בהלכות מזוזה (יו"ד רפו סע' ג): **"ואם בית דירה בעזרה שלפני הבית הכנסת העזרה חייבת ובית הכנסת פטור"** ע"ה.

וצ"ע על ראית מרן זצ"ל ממקורו של הרמ"א, בדברי רבינו ירוחם (סוף נתיב כא), וז"ל: **"ואם היה בבית הכנסת בית דירה לחזן, והיה דרך הפתח נכנס ויוצא תמיד החזן, היה חייב במזוזה"**. [ועפ"י דבריו אלו, ממשיך ומבאר הרבנו ירוחם את הדין הנ"ל המובא ברמ"א ע"ה]. והנה אם

מחמת לשכת פרהדרין הוא כדין חיוב מזוזה של בית הכנסת שיש בו בית דירה. וצ"ע לכאור' על דעת החזו"א מגמרא (ימא יא.) ערוכה ששער ניקנור [או שער המים להגהת הגר"א] חייב במזוזה מחמת לשכת פרהדרין שבתוכו. וע' לעיל הערה סד* מה שישבנו בזה.

עד. עיי"ש בגמרא שמחמת לינת החזן בבית הכנסת נעשה המבוי ל"בתים וחצרות פתוחים לתוכו", ומפרש רש"י (ד"ה ואתי ביתי בבי כנישתא) **"דהוה פתוח להווא מבואה"**, משמע שהבית הכנסת בעצמו היה פתוח למבוי, ועל כרחך הבית הכנסת עצמו נחשב **"כחצר"**. וכן מפורש בחי' המאירי שם. ובחי' הרשב"א והריטב"א מבואר שהיו שני בתים בבית הכנסת, אחד של החזן ואחד של אדם אחר [ועל כרחך לא מדובר שדרו בתוך בית הכנסת עצמו].

עה. נראה לענ"ד בבאור הוכחת החזו"א, לדעת המ"ב אף כאשר בית הדירה של השמש נמצא בתוך העזרה שלפני בית הכנסת, היה מהדין להחשיב את כל בית הכנסת כבית החייב במזוזה, שהרי לדעת המ"ב אף בית דירה בחדר נפרד מחשיב את כל בית הכנסת כבית.

עו. ז"ל רבינו ירוחם ז"ל: **"נראה לפי זה שאותם בתי כנסיות שיש שם פתחים זו לפנים מזו, אחד פתוח לרשות הרבים או למבוי ואחד בפנים פתוח לעזרה, ובעזרה יש בית לשמש או לש"ן, שהפתח הראשון חייב ולא הפתח שלפנים, כי מהפתח שלפנים ולפנים אין בה בית דירה"**.

עג. ז"ל הרמב"ם: **"בית הכנסת של כפרים שאורחים דרים בו חייב במזוזה"**. והרי דעת המ"מ (פכ"ט הל' שבת ה"ח) [בדעת הרמב"ם] שאין דרים האורחים אלא בחדר הסמוך לבית הכנסת, ואסור לאורחים לאכל ולישון בתוך בית הכנסת עצמו. [בטעם היתר לינת השמש תוך בית הכנסת כתב החזו"א: **"משום דעסיק בשמירתו וכדאיתא בשו"ע סי' קנ"ג סע' ד"**. וכן בטעם שהתירו לינה בבית הכנסת ביום הכפורים, כתב ההגמ"י (שהובא למעלה) טעם מיוחד: **"דהוה להו מפני קדושת היום כחכמים ותלמידים דשרו למיכל ולשתות בבית הכנסת"**. אבל באורחים ודאי יש איסור, וכפי שכתבו התוספות והמ"מ].

וכדברי הרמב"ם הנ"ל כן כתב הטור. ובדעת הטור אין מקום לדחות שעל תנאי נעשו בתי הכנסת של כפרים והותרה לינת האורחים בתוך בית הכנסת עצמו [כדעת הרמב"ן], שהרי דעת הטור (או"ח סי' קנא) מפורשת **שלא מהני תנאי** בבתי כנסת בישובן. אלא על כרחך שבחדר נפרד לנו האורחים, ומחמתו נחשב אף בית הכנסת כבית. הרי מבואר בזה דאכן **נטפל בית הכנסת לדירת השומר**, ואם כן מסתבר דבכה"ג מצטרף הבית הכנסת לעיר, שהרי **"חצר"** המקורה מצטרף לעיר לכו"ע.

עוד נראה לדקדק כן בשיטת הרמב"ם ז"ל, שהרי כתב שם (פ"ו הל' מזוזה ה"ו) בהלכה אחת, דין בית הכנסת שיש בו בית דירה שחייב במזוזה, ודין **"כל השערים שהיו במקדש לא היה להם מזוזות חוץ משער נקנור ושלפנים ממנו ושל לשכת פרהדרין מפני שהלשכה הזאת היתה בית דירה לכהן גדול בשעת ימי ההפרשה"**. משמע שדין חיוב מזוזה של שער העזרה

נפרש, כדעת החזו"א, שדירת החזן היא תוך בית הכנסת עצמו, לא יתכן שלא יהיה "דרך הפתח נכנס ויוצא תמיד החזן". ואם כן על דרך זו אין דברי רבינו ירוחם מובנים.

אלא ודאי מוכח שדירת החזן היא בחדר נפרד, ואם היה פתח מחדרו לרשות הרבים [מלבד הפתח מחדרו לבית הכנסת] ובו היה נכנס ויוצא לביתו [ולא דרך פתח בית הכנסת], מבואר בדברי הרבינו ירוחם דבכה"ג לא היה מתחייב פתח בית הכנסת במזוזה. ומטעם זה, ממשיך רבינו ירוחם ומבאר שאם היה בית הדירה בעזרה, שהפתח של הבית הכנסת שלפנים ממנו פטור.

יסוד גדול בגדר "יש בו בית דירה" מבואר כאן בדברי רבינו ירוחם [והרמ"א] הנ"ל, והוא שלא נחשב המקום שיש בו בית דירה כבית אלא כאשר נכנסים ויוצאים לבית הדירה דרך אותו המקום^ע.

ונראה עוד להוכיח כהיסוד הזה מדברי הראשונים ז"ל בסוגית בית המדרש דרבי^{עז} (מנחות לג.), וכן מדיני חיוב מזוזה בבית המקדש^{עז} (יומא יא.).

אכן לפי יסוד רבינו ירוחם הנ"ל, שאין בית הכנסת נטפל לבית דירה אלא כאשר יוצא ונכנס לדירתו דרך בית הכנסת, לא קשה מידי. שהרי בבית הפתוח לבית המדרש ויש לבית פתח במקום אחר, ודאי אין נכנס לביתו דרך בית המדרש. ולכן פשוט היה לראשונים ז"ל דבכה"ג אין בית המדרש מתחייב במזוזה מחמת הבית.

עז.** כתב הרמב"ם (פ"ו הל' מזוזה ה"ו): "כל השערים שהיו במקדש לא היה להם מזוזות חוץ משער נקנור ושלפנים ממנו". מבואר ששער העזרת נשים ושערי הר הבית פטורים ממזוזה. וכן משמע בגמרא (יומא יא.). וטעם חיוב מזוזה בשער ניקנור (השער המזרחית של העזרה) מבואר שם משום "שלפנים ממנו לשכת פלהדרין" (בית הכהן הגדול לשבעה ימים). ותימה לכאור', הרי מאותו טעם שמחייבת לשכת פלהדרין (בית דירה) את העזרה במזוזה משום שיש בו בית דירה, למה לא תחייב גם את העזרת נשים ואת הר הבית במזוזה משום שיש בהם בית דירה. [ואין לישב שפטורים ממזוזה מטעם שאין שם פתח ה"רגיל", שהרי אין שם פתח אחר הרגיל לצאת ממנו שמתחייב במזוזה, ולא יתכן "בית" שיפטר ממזוזה בכל פתחיו]. אכן לפי יסוד רבינו ירוחם הנ"ל, שאין בית הכנסת נטפל לבית דירה אלא כאשר יוצא ונכנס לדירתו דרך בית הכנסת, י"ל שלא היה רגיל הכהן הגדול לצאת מחוץ לעזרת נשים במשך שבעת הימים שהיה דר בלשכת פלהדרין, ומשום כך לא נטפלו הר הבית והעזרת נשים לביתו, אלא העזרה בלבד.

עז. ואין לדחות, ולבאר סברת רבינו ירוחם לפטור ממזוזה את הפתח הפנימי הנמצא בין העזרה לבית הכנסת, מטעם שאינו "רגיל" בפתח זה (ע' מנחות לג.), שהרי ודאי רגיל החזן להכנס ולצאת לבית הכנסת דרך פתח זה. ועוד, הרי מנמק רבינו ירוחם בטעם פטור המזוזה: "כי מן הפתח ולפנים אין בו בית דירה". מבואר טעמו שאין בבית הכנסת דין "יש בו בית דירה".

עז*. כתב הרמב"ם (פ"ו הל' מזוזה ה"א): "פתח שבין בית המדרש או בין בית הכנסת וביתו, אם רגיל לצאת ולבוא באותו הפתח חייב במזוזה". ודוק היטב בשיטת הרמב"ם (שם), שאין דין זה אמור אלא בכה"ג, בפתח הנמצא בין בית החיב במזוזה ובין בית הכנסת הפטור ממזוזה. והנה עולה מדבריו שיתכן שיהיה בית פתוח לבית כנסת ולבית מדרש, ואעפ"כ יהא פטור בית המדרש ממזוזה, ואין הפתח לביתו מתחייב אלא אם רגיל לצאת ולבוא באותו הפתח. וכן בדברי התוספות (מנחות לג ד"ה והא) והרא"ש (הל' מזוזה ס"י י) מבואר שאע"פ שפתוח בית דירה לבית המדרש, אעפ"כ אין חיוב מזוזה לפתח בית המדרש. וצ"ע לכאור' על דבריהם ז"ל, למה לא דנו לחייב את בית המדרש במזוזה מטעם "יש בו בית דירה". ואם היתה דעתם כדעת ההג"מ (ע' לעיל הערה עב) דמפרש "יש בו בית דירה" שישנים בתוך בית הכנסת, ודאי א"ש. אמנם צ"ע לומר כן בדעת הרמב"ם (ע' לעיל הערה עג), וכן צ"ע לומר שיחלוק בזה הטור (ע' הערה עג) על דעת אביו הרא"ש.

וטעמא דמילתא, מדוע לא נטפל בית הכנסת לבית דירה אלא באופן שנכנסים ויוצאים דרך בית הכנסת לבית הדירה, ברור לענ"ד. שהרי אין בית הכנסת ראוי לתשמישי דירה גמורים, ואם כן אין אופן שיהא נטפל לבית דירה אלא כאשר משמש כמקום כניסה לבית הדירה. וסברא זו, שמקום שנכנסים דרכו לבית, שנחשב אף הוא כבית, מצינו שהיא הטעם המבואר בחיוב מזוזה בחצירות ושערי המדינות^{ע"ה}.

ומיושב בזה האין נחשב בית הכנסת כדירה אף שאין עושים בבית הכנסת תשמישי דירה

ז"ל, דפירוש "משמש" [החצר] לדירת הבתים, היינו מחמת "שנכנסים דרך שם לבתים". ואף בדעת הרמב"ם משמע כן, דהנה אע"פ שכתב (פ"ו הל' מזוזה ה"ח): "אחד שערי חצרות ואחד שערי מבואות ואחד שערי מדינות ועיירות הכל חייבים במזוזה שהרי הבתים החייבין במזוזה פתוחים לתוכן" [משמע שאין חיוב החצירות והמדינות מחמת עצמם אלא מחמת הבתים שבתוכם], הרי מאידך גיסא כתב הרמב"ם (שם ה"ט) לענין סוכות של יוצרים זו לפנים מזו, בטעם שהחיצונה פטורה [ולא מתחייבת כ"בית שער"] "לפי שאינה קבועה", מוכח שאין חיוב בית השער מחמת חשיבות הבית הפנימי בלבד, אלא שבית השער נחשב ע"י הבית הפנימי, ומתחייב בעצמו. ונראה שהגדר לדעת הרמב"ם הוא, שבית השער [וכן החצר והמדינה] נטפל לבית [ומשום שנכנסים דרכו לבית כמבואר בירושלמי] ומשום כך נחשב כבית.

אולם מדוקדק שיש בגדר זה מחלוקת יסודית בין התוספות והרא"ש ובין הרמב"ם, שהרי מקושת התוספות (מנחות לג: ד"ה דלית) והרא"ש (ע' לעיל) משמע דעתם שמצד עצמו נחשב החצר כבית. אולם מלשון הרמב"ם ["שהרי הבתים החייבים במזוזה פתוחים לתוכן"] מדוקדק דמשום שנטפל לבית נחשב החצר כבית. וכן מצינו שישב רבינו מנוח (בדעת הרמב"ם, הובא ב"י ס"י רפ"ו דף רלא.) את קושיית התוס' והרא"ש הנ"ל [מה בין חצר ובין בית שאינו מקורה]: "התם שבתים מקורות פתוחים לחצרות". ונראה דלשיטתם נחלקו [התוספות והרמב"ם] בגדרי דין זה למעשה, ע' לקמן הערה פא.

[ובטעם פטור שאר שערי העזרה מלבד שער ניקנור, י"ל שלא היה "רגיל" בהם אלא בשער ניקנור בלבד].

עח. מבואר בירושלמי (יומא ס"א ה"א): "והתני בשעריך לרבות שערי המדינה, וכי בית דירה הן, אלא שבהן נכנסים לבית דירה". והנה מוכח בדברי רבותינו הראשונים ז"ל שאין הכוונה שהמעשה הכניסה מצד עצמו מחייב במזוזה, אלא שמחמת "שבהן נכנסים לבית דירה" נחשבים החצר והמדינה כבית או כנטפל לבית. כן מפורש בתוס' ישנים (יומא יא. ד"ה ואחד): "דכיון דנכנסין דרכם לבתים... ביתך מיקרי שפיר לענין מזוזה". [ובדוקא נקטו התוספות "ביתך מיקרי" כדי לישב את קושייתם שם (הבאנו בהערה פד). וממשיכים התוספות שם להקשות שם על יסודם זה ד"ביתך מיקרי", וז"ל: "וא"ת אמאי לא אמרינן נמי דומיא דבית... שהכלים משתמרים" (הבאנו בהערה סז**).] וכדברי התוס' ישנים נמצא גם בתוס' הרא"ש (שם) [ללא הסוגריים המרובעות שם, ובחנם הגיהו והוסיפו המדפיסים שתי מילים בתוך דברי התוספות הרא"ש, המטות לסברא אחרת]. ועוד יש לדקדק כן בדעת הרא"ש, שהרי בתוספותיו (שם) כתב: "כמו פתחי חצירות שחייבים לפי שנכנסים דרך שם לבתים", ובפסקיו (הל' מזוזה סס"י יא) מוכח שחיוב חצר במזוזה הוא חשיבות העצמית של החצר כבית. [שהרי מקשה הרא"ש מדין חיוב מזוזה בחצר על הדעה שבית ללא תקרה פטור ממזוזה, ומתריך: "וי"ל דאין ראייה מחצר לבית, דחצר דרכו להיות כך ומשמש לדירת הבתים"]. ועל כרחק צריך לישב כוונת הרא"ש

של הבית^ט, ולולא הגדר הנ"ל היה קשה מאי שנא מקרפף הפתוח לבית שלא נחשב כדירה אלא כאשר מיועד לעשות בו תשמישי הבית והאדם^פ.

אולם לדעת מקצת רבונותינו הראשונים ז"ל, מקומות שאין ראוי לעשות בהם תשמישי הבית והאדם, כגון פרודור ש"הכל עושין קפנדריא", אע"פ שמשמש ככניסה לבית פטור ממזוזה מן התורה [כלומר שאינו "בית" מן התורה]^{פא}. ונראה לכאן לפי שיטתם, שאין בית הכנסת נחשב כ"בית", אלא ע"י דירת שמש בית הכנסת בלבד [שנכנס לחדרו דרך בית הכנסת], משום שראוי בית הכנסת לדירת השמש המשמש אותו, אבל דירת אנשים אחרים לכאן אינה יכולה להשוות לבית הכנסת שם "בית", אע"פ שעוברים דרכו לביתם, משום שאין

שט. ומיושב הדין מהשגת החזו"א: "אין לנו מקום לומר דבית הכנסת נטפל לדירת השומר". וכן מובנת היטב נוסחת הגר"א [ונוסחתינו] בירושלמי (מעשרות פ"ג ה"ג) שבית הספר ובית הכנסת שיש בו בית דירה לחזן אינו קובע למעשרות אלא למלמד ולחזן בלבד (ע' לעיל הערה ל). שהרי בעיקר מהותם אין בית הכנסת ובית הספר "בתים", שהרי "אין לנו לומר דביהכ"נ נטפל לדירת השומר", אלא שלפי מבטו של החזן הוא מקום הכניסה לביתו. וכיון שאינו בית אלא לפי מבטו הפרטי, גם אינו קובע מעשרות אלא אליו בלבד.

פא. הקשו רש"י ותוספות (מנחות לג: ד"ה אכסדרה) סתירת הסוגיות אם בית שער ומרפסת חייבים במזוזה, ותיצו דמדאורייתא פטורים [כלומר שאינם 'בית' מן התורה] ומדברנן חייבים. וכן משמע מסקנת הרא"ש. ובטעם פטור בית שער [מן התורה] מבואר בגמרא (יומא יא:): "שאיין מיוחדין לדירה", ומפרש רש"י (שם ד"ה בית שער) משום ש"הכל עושין קפנדריא", והנה פירוש "שאיין מיוחדין לדירה" היינו "אין ראויים לדירה", כן מוכח מלשון חז"ל המתחלף בגמ' סוטה מג., וכן מפורש בפרש"י (עירובין פה: ד"ה עירוב משום דירה) דבית שער "לא חזי לדירה". ובטעם חיוב שערי מדינה [מן התורה], ע' תוס' הרא"ש ותו"י (יומא יא. ד"ה אחד שערי מדינות) "דעדיפי מבית שער לפי שגדולים הם כמו פתחי חצירות שהיבים לפי שנכנסים דרך שם לבתים", ובהמשך (בתו"י): "דכיון דנכנסין דרכם לבתים... ביתך מיקרי". ודבריהם צ"ב. ונראה לבאר, שכיון שהשטח העומד לפני שערי המדינות [בתוך העיר] גדול הוא כמו ששטח החצר גדול, ראויים הם לתשמישי דירה קצת [דהיינו צרכי האדם, אבל פשוט שאינם ראויים לאכילת פת ולינה], וכיון שגם נכנסים דרך שערי המדינות לבתים, נחשבים שערי המדינה כ"בית". [משא"כ בית השער והמרפסת שאין בהם מקום אלא לקפנדריא [מעבר] בלבד, ואינם ראויים לשום תשמיש דירה]. ונראה שהתוספות והרא"ש לשיטתם קאי כפי שבארנו בהערה עח, שהחצר מצד עצמו נחשב כבית.

פ. כ"כ הריטב"א (עירובין כד. בסוף העמוד): "קמ"ל דכיון שהפתח קודם להיקף לא סגי לא יהא ההיקף גם לצורך תשמישו של בית וה"ל היקף לדירה". וכ"כ המשנה ברורה בביה"ל (סי' שנח סע' ב ד"ה א): "דרוקא פתח ומשום דמנכרא מילתא שחשב להשתמש במקום שלפני הפתח". וכ"כ החזו"א (פט ז). "דע"י הבית גם החצר מיקרי דירה ע"י שאר תשמישי האדם". ואכן אף בבית המדרש, אם עושים בתוכו תשמישי ביתו [באופן של היתר, כפי שהותר למי שלומד שם כל היום לאכול וכו' כבביתו], נטפל בית המדרש לבית הפתוח אליו אף באופן שאין נכנס דרך בית המדרש להכנס לביתו. כן משמע בשימ"ק (מנחות לג. אות ז).

פ. כ"כ הריטב"א (עירובין כד. בסוף העמוד): "קמ"ל דכיון שהפתח קודם להיקף לא סגי לא יהא ההיקף גם לצורך תשמישו של בית וה"ל היקף לדירה". וכ"כ המשנה ברורה בביה"ל (סי' שנח סע' ב ד"ה א): "דרוקא פתח ומשום דמנכרא מילתא שחשב להשתמש במקום שלפני הפתח". וכ"כ החזו"א (פט ז). "דע"י הבית גם החצר מיקרי דירה ע"י שאר תשמישי האדם". ואכן אף בבית המדרש, אם עושים בתוכו תשמישי ביתו [באופן של היתר, כפי שהותר למי שלומד שם כל היום לאכול וכו' כבביתו], נטפל בית המדרש לבית הפתוח אליו אף באופן שאין נכנס דרך בית המדרש להכנס לביתו. כן משמע בשימ"ק (מנחות לג. אות ז).

והנה בגדר תשמישי דירה מצינו שני אופנים [בכללות]: (א) הגדר המ"ב (ביה"ל ריש סי' שנת, הובא לעיל הערה מט) אופן אחד: שמונחים שם דברים שצריך לו ודעתו להשתמש מהם בכל שעה ושעה כשיצטרך. (ב) החזו"א הגדיר (הובא למעלה) באופן אחר: "מיקרי דירה ע"י שאר תשמישי האדם". ובכלל תשמישי האדם מצינו אף טיול, וכדמשמע בגמרא (עירובין כה:--כו.) בדיני הבוסתנא [גן] הסמוכה לבית, וכן ע' רש"י (עירובין כד. ד"ה איצטבלאות): "ונאה לשבת

הבית הכנסת ראוי לדירתם. אבל לדעת הרמב"ם^{פב}, אף בית שער חייב במזוזה מן התורה, אע"פ שהוא קפנדריה ולכא' אינו ראוי לדירה. ונראה דלשיטתיה כתב הרמב"ם (פ"ו הל' מזוזה ה"ו) שמחמת האורחים מתחייב בית הכנסת במזוזה, אף שאין הבית הכנסת ראוי לדירתם. והנה בשו"ע (יו"ד רפז ז) הובאה שיטת הרמב"ם כדעה העיקרית. מיהו לכתחילה ודאי נכון לחוש לדעת הי"א (שם) שהיא דעת רש"י הנ"ל.

מה בין 'מוקף לדירה' ובין 'יש בו בית דירה'

אין הנ"ל אמור אלא בבנין או חצר אשר לא נעשה בהם תשמישי דירה של הבית, אבל אם משמש המקום את צרכי דירת הבית הפתוח אליו (ע' הערה פ), הרי דינו כ"חצר" (ע' לעיל "חצר"), ואף אם עומד מאחורי הבית דירה [ואינו משמש ככניסה לבית] נחשב החצר להתעבר עם העיר, משום שהוא מוקף לדירה. וזה נקרא "פתוח" לבית דירה.

אמנם בבית הכנסת ובבית הקברות ובשאר המקומות אשר אינם משמשים את דירת הבית, שם בעינן דוקא "יש בו בית דירה" (עירובין נה:), והיינו שמשמשים ככניסה לבית.

[החילוק בין קרפף הפתוח לבית ובין "יש בו בית", מובא בדברי רבותינו הראשונים ז"ל^{פג}, ולפי הנ"ל נתבארה מעלת "יש בו בית".]

והנה יל"ע מהו הדין כאשר הוקף ולבסוף נפתח לבית, או לבסוף עשה בתוכו בית דירה. והנה מסתימת לשון חז"ל והפוסקים: "בית הכנסת וכו' שיש בהם בית דירה", משמע אף אם לאחר בנין בית הכנסת נעשה בו בית דירה^{פד}. וכן בענין פתוח לבית דירה ומשתמשים שם תשמישי דירה, משמע מדברי החת"ס שיש להקל אף אם נפתח לבית אחר שהוקף^{פה}.

פב. הרי"ף והרמב"ם חילקו בדרך אחרת בישוב סתירת הסוגיות (ע' הערה הקודמת), שלא אמרו פטור בבית השער והמרפסת אלא כשאין פתוחים לכניסה לבית [אלא לגינה (כ"כ הר"ן שם)], אבל הפתוחים לכניסה לבית לעולם חייבים. כלומר דגוי בתשמיש הכניסה לבית בלבד להחשיכם כבית. ונראה שהרמב"ם לשיטתו קאי, וכפי שבארנו בהערה עח, משום שנטפל לבית נחשב כ"בית", ולא בעינן חשיבות בית עצמית.

פד. וכעין זה מצינו מפורש בדברי התוספות ישנים (יומא יא. ד"ה ואחד שערי המדינות) בענין חיוב מזוזה בשערי המדינות, וז"ל: "אך תימה דמשמע דמחייב להו בכל ענין, ואמאי, אם נבנה השער קודם הבתים דהוה ליה הוקף ולבסוף ישב, הא לגבי עירוב דמדרבנן לא חשיב וכו', ושומא י"ל דכיון דנכנסין דרכם לבתים אין לחלק, דמ"מ ביתך מיקרי שפיר". וכ"כ התוספות הרא"ש (שם): "ואין לחלק בין הוקף ולבסוף ישב ובין ישב ולבסוף הוקף... משום דאפי' הוקף ולבסוף פתח כיון דנכנסים דרך שם לבתים אין תלוי בהיקף אם חשוב חומה אם לאו".

פה. כן משמע בתשו' חת"ס (ס"י צה) שדוקא לענין טלטול יותר מבית סאתיים החמירו כן [כדי שהמחיצות תהיינה חשובות] ולא לענין מזוזה. ונראה

פג. כן מבואר בתוספות (עירובין כה: ד"ה ההוא) בבאור שיטת רבא בתחילה: "אע"ג דהוקף ולבסוף פתח לא מהני, הוקף ולבסוף ישב מהני". ואפשר שזו וונת תשובת הגאונים שהובאה בס' העתים (ס"י קכה עמ' 154): "דכיון דבנה ליה בורנקא בבוסתניה שויה לכולי בוסתנא 'חצר' לבורנקי ולא דמי לקרפף". וע' פ"י הר"ח שם, דלפי נוסחתו בגמ' כן הוא אף למסקנת הסוגיא. ואף לפי נוסחתו בסוגיא, שחזר בו רבא מדעתו הראשונה, הרי לא מבואר שחזר בו מעיקר חילוקו הנ"ל, אלא שחזר לסבור שאף בדין בית

בדין שטח שיש בו רחובות, או שאין כליו נשמרים בתוכו, ע' מה שכתבנו לעיל בענין "חצר", "מה נחשב כחצר" (ועיי' ש' הערה סז**).

גדר בית דירה

משמע שאין נחשב כ"בית" [המכשיר את בית הכנסת וכו' שהוא בתוכו להחשב כ"בית"] אלא בית דירה גמורה, בין בדין "יש בו בית דירה"^פ ובין בדין פתוח לבית [שנעשה מחמתו "מוקף לדירה"]^פ. אבל הבורגנין, שאין דינם כדין בית גמור^פ, נראה שאין דינם כ"בית" לענין שמחמתם יחשב שטח אחר אף הוא כבית. בכלל המבנים שאינם בית דירה גמורה: בית השומר, חנויות^פ, בית הספר^ז, חדר אוכל, ונלע"ד אף מסעדה^{צא}.

הרי"ף (ף) ש"בית שער" לאוצרות בלבד חייב במזוזה. מיהו לפי רש"י (שם) אין זה מבואר (ע' לעיל הערה לג.) וצ"ע לדינא.

פז. כן מפורש בבאור הגר"א (שנח סע' א) דלא מועילה שומירה אלא בענין "בית דירה" דוקא (ע' הערה הקודמת). וכן פשוט למ"ב (בביה"ל שם). [ואף בדברי הר"ח (דף כה:) וההג"א (פ"ב ס' ב) שקרפף שיש בתוכו שומירה נחשב כמוקף לדירה, אפשר לבאר כפי ר' יהונתן (י: ד) "שומירה" פירושו בקביעות יומם ולילה כל השנה". ואף שהחזו"א (ס"ס קי) באר את דעת ההג"א בדרך אחרת, נראה שמודה דלא קיי"ל כההג"א להלכה.]. כתב החזו"א (פ"ט יז) דבענין "היקף שמקום לינה פתוח לתוכו", משמע דלא סגי במקום אכילה או במקום ששוחים בני אדם בלבד [ע' הערה ס במקור וטעם דלא סגי באכילה].

פח. אין הבורגנין נחשבים כמוקפים לדירה, ופטורים מן המזוזה (פ"א מס' מזוזה), ואינם קובעים למעשרות כלל, לנוסחת הגר"א בירושלמי [וכן נוסחת ספרינו], ולנוסחת הרמב"ם והר"ש, קובעים לבעלים בלבד (ע' לעיל בענין 'בית הספר').

פט. הרי נקראים "בורגנין" בס' הערוך ובריטב"א (סוכה ג:), והרי אין דין הבורגנין כדין בית גמור.

צ. הרי השהו הירושלמי את דינו לדין הבורגנין לענין קביעת מעשרות. ועוד, הרי אין תשמישו תשמיש דירה. ואף אם אוכלים שם, אינה דירה גמורה כיון שאינו מקום לינה (ע' לעיל הערה ס).

צא. ע' לעיל הערה ס. ועיי"ש שהסתפקנו

שדין עיבור העיר כדין חיוב מזוזה, דלא שנא. [אולם בעיקר יסודו של רבינו החת"ס זצ"ל, לכאור' צ"ע מתוספות (עירובין צ: ד"ה ולשמואל), עיי"ש ודוק.]. גם בדעת הגר"ב (תניא מז) [אשר חולק על דעתו החת"ס בסברתו הנ"ל] [עיי"ש], נוטה לומר שדומה דין עיבור העיר לדין מזוזה, דסגי בהוקף ולבסוף פתח, שהרי כן משמע מדין בית הכנסת וכו' שיש בהם בית דירה.

פו. כן נראה משמעות לשון חז"ל "יש בו בית דירה", וכפי שדקדק הגר"א ז"ל (שנח סע' א): "דשומירה ודאי לא קיי"ל כהג"א כמ"ש בסע' ב' בית דירה". וכן בסברא [עפ"י יסוד רבינו ירוחם הנ"ל] נראה ברור שלא מועיל אלא מקום המיועד לדירה [לאפוקי רפת ואוצרות] להחשיב את המקום כ"בית" מחמת הכניסה והציאה. וכן נראה שאין להוסיף לדין המחודש הזה [להחשיב את מקום הכניסה לבית כ"בית"] אלא מה שנאמר במפורש, דהיינו שהכניסה לבית גמור בלבד נחשבת כ"בית". וכן מציינו בדין סוכת היוצרים [לפי פרש"י] (ע' בהמשך) "שאינן הפנימית חשובה להיות לה בית שער". [אולם לכאור' מוכח לא כן בפרש"י, לפי מש"כ בהערה מא לישב את הסתירות בפירושו בטעם דיר וסתר שנחשבים כמוקפים לדירה. אמנם לא נתבאר עפ"י מהלכנו שם בדעתו אלא שנחשבים כ"הוקף לדירה" מחמת הכניסה וציאה לבורגן, אבל לא נתבאר שנחשבים כזה כ"בית" לשאר דיניו. ולהלכה ודאי לא קיי"ל שמועיל בורגן אף להחשיב היקף דירה (ע' בהערה בסמוך)].

והנה לכאור' ה"ה שאין הרפת והאוצרות [החייבים במזוזה] מחשיבים את מקום הכניסה אליהם כ"בית". אמנם משמע בפי' הר"ן (סוכה ח: ד: בדפי

לענין "בית השומר" אשר דרים בו בקביעות יום ולילה, ע' לעיל בענין "בית השומר", מה שכתבנו שם לחלק בין בית השומר אשר דר שם אותו השומר בקביעות ובין מקום אשר מתחלפים השומרים למשמרות.

אם בית הדירה אינו עשוי בצורת מבנה קבוע [כגון סוכה] או שאין שימושו קבוע, צ"ע אם אפשר להחשיב את המקום שהוא בתוכו להתעבר עם העיר. וכן צ"ע מהו הדין באופן שהבית דירה שבתוכו קבוע הוא, אלא שמקום המקיפו אינו בצורת מבנה קבוע^{צב}.

מקצת הדינים העולים

דעת רוב הפוסקים [וכן נראה דעת הרמ"א] שדירה בחדר נפרד נחשב "יש בו בית דירה", אמנם דוקא כאשר נכנסים דרך המקום כשבאים לדירה מבחוץ, או שנעשים תשמישי דיור במקום המקיף^{צג}.

לדוגמא: כאשר יש בית דירה תוך בנין מפעלים או משרדים, אין להחשיב את כל הבנין כ"בית" להתעבר עם העיר מחמת הדירה, אלא דוקא הכניסה והפרוזדור המוליכים לבית

"קביע" היינו דבעינן קבוע בצורת המבנה, וסוכה אינה צורת מבנה קבוע. וכן מדוקדק בלשון הרמב"ם (פ"ו הל' מזוזה ה"ט), שבהלכה אחת כלל שלשה פטורים של "אינה קבועה", ובכל אחד נקט לשון אחר: סוכת החג וספינה פטורים משום "שאינן עשויין לדירת קבע", והחנויות שבשווקים פטורים מפני "שאינן קבועין לדירה", סוכה החיצונה של יוצרים פטורה משום "שאינה קבועה". משמע שטעם סוכה החיצונה "שאינה קבועה" אינה באופן הדירה, אלא בצורת המבנה. אולם לא כן משמע בש"ך (י"ד רפ"ו ס"ק כב) שבאר: "ולא דמי לבית שער דלעיל דקבוע 'תשמישו' משא"כ הכא". וצ"ע.

לא בהלכות מזוזה בלבד נאמר דין זה, אלא אף בהלכות קביעות מעשרות (מעשרות פ"ג מ"ז). והנה עפ"י יסוד רבינו ירוחם דמשמע דמשה גדר "יש בו בית דירה" לגדר "בית שער", לכאורה יהיה גדר הנ"ל [דבעינן "קביעות"] גם בדין "יש בו בית דירה". וצ"ע בכל זה לדינא. וכן בגדרי "מוקף לדירה" יש מקום להסתפק כנ"ל, שהרי לא מצינו שעדיף מ"יש בו בית דירה".

צג. באופן שנעשים שם תשמישי דיור, אף החזו"א מודה שמתעבר לעיר, כאשר המקום מקורה (ע' לעיל בענין "חצר").

בדין מסעדה אשר מתחלפים הסועדים במשך כל היום, דלכאורה עדיף מאדרכלין אשר אין מחיצותיו אלא "לאבילה לשעה", אבל מחיצות המסעדה עשויות לאכילה כל היום. וכן יש לדון כאשר עשויים הקירות לשמור מהקור ומהחום. והנה אף אם נאמר שכן נחשב כמוקף לדירה [להתיר טלטול ביותר מבית סאתיים], הרי עדיין אינו בית גמור ללינה, וכפי שהצריך החזו"א (פ"ט יז) כדי להחשיב את הפתוח לתוכו כמוקף לדירה.

צב. ע' גמרא (סוכה ח): שתי סוכות של יוצרים זו לפנים מזו הפנימית... חייבת במזוזה והחיצונה... פטורה מן המזוזה, ואמאי תהוי חיצונה כבית שער הפנימית ותתחייב במזוזה, משום דלא קביע. ופרש"י שם: "משום דלא קביע, לא זו ולא זו דבר קבוע ואין הפנימית חשובה להיות לה בית שער". ובדרך אחרת פ"י הרמב"ם (פ"ו הל' מזוזה ה"ט): "החיצונה פטורה מן המזוזה לפי שאינה קבועה". [ועיי"ש שהשיג עליו הראב"ד ומשמע דס"ל כרש"י דבעינן קביעות בפנימית. ובחידושי הרא"ה (שם) פ"י כהרמב"ם].

ובפירוש גדר "קבוע" יש לדקדק מפרש"י שם שבאר: "כל ימות השנה דייר התם" (בסוכה הפנימית) ורוב תשמישו וסעודתו ושינתו שם". מבואר שהדירה אכן קבועה שם. א"כ מוכח לכאורה דכונת הגמרא דבעינן

הדירה. [ואפשר דוקא אם הפרוזדור רחב ד' אמות כשיעור "בית"]. ולדעת י"א בשו"ע אין להחשיב פרוזדור כבית להתעבר עם העיר [אלא אם ראוי הפרוזדור לתשמישי אדם].

אולם אם נמצא הבנין תוך חצר גדולה^{צד}, ויש מי שרגיל לעבור דרך החצר כדי להכנס לדירתו, נראה שמצטרפת החצר כולה עם העיר [לפי הפוסקים שמצטרפת חצר לעיר (ע' לעיל "חצר")].

אבל בחצר שיש בה רחובות ומבואות, צ"ע אם ניתן להחשיבה להצטרף לעיר מחמת הבית דירה שבתוכה. וכן באופן שאין משתמרים שם כליו של אותו השומר, אפשר שאין מצטרפת החצר לעיר (ע' לעיל הערה ס**).

ועל כן, חצר הפתוחה ל"בית השומר", אשר אין השומר עובר דרך החצר בכניסתו לחדרו [וגם אין השומר עושה תשמישי דיוריו בחצר], אין החצר נחשב להתעבר עם העיר. ואף באופן שדרך החצר עובר השומר בהכנסו לחדרו, אם אין גר שם השומר בקביעות יום ולילה, נראה שאין דין חדר השומר כ"בית" ואין החצר מצטרף לעיר (ע' לעיל בענין "בית השומר").

וכן אם אין נכנסים לדירה אלא מי שבלאו הכי נמצא בתוך החצר והבנין, ואין עוברים את החצר במיוחד כדי להכנס לתוך בית הדירה [וגם אין החצר משמשת את צרכי דיוריו], נראה שאין החצר מתעבר עם העיר שהרי אינו משמש ככניסה^{צד}. למשל, אם יש במפעל מסעדה אשר אוכלים שם כל היום, אף אם נחשיב את המסעדה כבית דירה גמורה (ע' הערה ס), לא תחשיב את החצר להתעבר עם העיר כאשר אין מי שרגיל במיוחד לבוא מהחוץ דרך החצר למסעדה. [ואף אם יש מי שבא דרך החצר כדי לאכול במסעדה, צ"ע אם יש למסעדה חשיבות "בית" כדי להחשיב את הכל כבית (ע' הערה ס)].

בית הספר [אף אם יש בו חדר אוכל או מסעדה], וחנוות מזון [אפילו "קיוסק"], נראה שאינם כבית דירה גמורה להחשיב את ההיקף סביבם להצטרף עם העיר.

נמל

אין הנמל נחשב כמקום המוקף לדירה אפילו יש בתוכו ספינה, ואע"פ שיש דיורים בספינות [ויש להם דין מקום דיור בהלכות עירובי חצרות^{צד}], ודרך להכנס ולצאת דרך הנמל למקומות הדיורים שבספינה, אעפ"כ לא נחשב הנמל כמוקף לדירה^{צד} [ואסור לטלטל בו

צד. בענין מספר המחיצות הדרושות לקבוע "חצר", ע' לקמן בענין "בית חרב".

צה. הרי דומה לציורו של רבינו ירוחם ז"ל, שקבע השמש את ביתו בתוך העזרה, אין בית הכנסת עצמו חייב במזוזה, אע"פ שרגיל השמש להכנס לביתו מבית הכנסת. ופשוט בסברא שבכה"ג אין בהכ"נ נחשב ככניסה לביתו, שהרי בלאו הכי נמצא שם, ומשם הולך לביתו.

צו. כן מבואר בתוספתא (שבת פ"א ה"י) ונפסק ברמ"א (ס' שסו ס"ב). ולענין עיבור העיר, אף שמבואר (עירובין נה:) "והבית שבספינה אין אלו מתעברים עמה", הרי פרש"י טעמא: "לא קביע ליה דוכתא פעמים שהוא בתוך ע' לעיר ופעמים שאינו", משמע דלולא הטעם הנ"ל שפיר היה נקרא "בית" לענין עיבור. ולענין חיוב מזוזה, ע' בס' קהלות יעקב (עירובין ס' יז) שהאריך בזה.

צז. כן מבואר בגמרא ירושלמי (עירובין פ"ד ה"ב)

ביותר מבית סאתיים], ומסתבר שהוא הדין שאינו מקום דירה להתעבר עם העיר. ופשוט שתחנות רכבת ואוטובסים ונמל תעופה דינם כנמל הספינות^צ.

בית שאין בו דיורים

בית שאין דרים בו, אלא שעומד לדירה^צ, וכן בית שכבר דרו בו^ק מתעברים עם העיר^{קא}.

בית מגורים שנהפך לבית הכנסת, או לאוצר וכו' - נראה בפשטות שבטל ממנו שם "בית", כיון שיעודו הוגדר מכאן ואילך ליעוד שאינו לדיור. ואינו דומה לבית דירה נטוש שנחשב כאילו מיועד גם עכשיו ליעודו הראשון, דהיינו לדירה^{קב}.

בית שנבנה במיוחד כדי להאריך את התחום העיר, ולא לדיורין - לדעת החזו"א אינו מתעבר עם העיר, אבל לדעת הדגול מרבבה והמ"ב משמע שאכן מתעבר עם העיר^{קא}.

דמבלען בשבעים אמה ושיריים, ופרש"י: "עייירות חרבות ונשארו שם מחיצות מן הבתים". וכן פירש הרמב"ם (בפיה"מ) במשנה (נב): "פגום יוצא".

קא. וע' לעיל בפרק ב הערה ט, שאינו נחשב כ"בית" גמור לקבוע שם "עיר" [כאחד מהששה בתים ושלוש חצרות] למדוד ממנו קרפף העיר.

קב. כן שמעתי מאחד מגאוני הדור שליט"א דכן נראה בפשטות. וסיעתא קצת מציינו בגמרא (עירובין ז.) "חורבה חזיא לדירה" [ומפרש רש"י (שם ד"ה את"ל) "חורבה חזיא לדירה בתיקון מעט", וקרוי לומר דמטעם זה מצטרף בית חרב לעיר, שנחשב בכלל "הראוי לדירה" שמצטרף לעיר (ע' "הכללים" בריש פירקין). אבל אם נעשה לבית הכנסת או לאוצר וכו', אינם נקראים "ראוי לדירה" כיון שמיועדים לתכלית שאינה דיור.

קג. ע' חזו"א (ק' סס"ק כג) שבא לחלוק על הדגמ"ר [והמ"ב (שצח ס"ק לג)] בענין זה. וצ"ע בדעת מרן החזו"א וצ"ל מתוספות (עירובין נו: ד"ה רב הונא): "רגילות לעשות בורגנין ללכת מזו לזו כשרחוקין יותר מדר' אלפים". וכדי לישב דעת החזו"א, אפשר דיש לדחוק בכוונת התוספות, שבכלל תיקון הבורגנין הנ"ל היו דרים קצת בכל בורגן ובורגן בדרך הד' אלפים אמה. וצ"ע מהו שיעור זמן הדיור [אם סגי בלילה אחת או בסעודה אחת או אם צריך שלוש יום]. ובדעת הדגול מרבבה נראה דבעינן עכ"פ צורת "בורגנין", דכיון דסתם בורגנין נעשים לדירה, צורתן משוה להם שם בית, אף אם

בדין מי שהגיע בספינה בשבת ונמצא מחוץ לתחום שקבע בכניסת השבת, דבנמל יותר מבית סאתיים אסור לו ללכת מחוץ לד' אמותיו. והובא כן בפ"י הר"ח (עירובין מג:), ובס' העתים (סי' לה), ובס' ראבי"ה (ריש סי' שפ), ובאו"ז (ריש סי' ו), ובח"י הרשב"א והריטב"א והר"ן והמאירי (עירובין מג:). וז"ל הירושלמי: "ולמה לי עד שלא חשיכה, ואפילו מחשיכה ולא רבן גמליאל היא, תיפתר שהיה בנמל יותר מבית סאתיים וכו'".

צח. ואם כן, בנמל ששטח אולמו גדול מבית סאתיים לכאור' אסור לטלטל בתוכו בשבת. וכן בדין מי שיצא [באונס] מחוץ לאלפיים אמה של מקום שבינתו, לכאור' אסור לו ללכת בכל אולם הנמל, כאשר הוא גדול מבית סאתיים. [אמנם ע' ביה"ל (ריש סי' שסב) שהסתפק בדין ה"מאגזין" אם מותר לטלטל בו כיון שהוא מקורה ובנין חשוב. והחזו"א (פס"י) כתב בפשיטות לאסור. וכן משמע דעת הפמ"ג שאסר לטלטל בבית הכנסת גדול הנמצא מחוץ לחומות העיר (ע' לעיל הערה כו והערה סו).]

צט. חזו"א (סי' קנו לס' שצח ד"ה גדר), וראיתו מפרש"י (עירובין נה: ד"ה נפש): "אע"ג דלא דייר כיון דסתמא נעשה לדירה". וכן ע' מס' מזוזה (פ"ב): "בית חדש כיון שגמרו חייב במזוזה", ומדקדק הגר"ח קנייבסקי שליט"א (בבאורייתא) דהיינו אף אם עדיין לא דר שם. [ועיי"ש דשו"ט בדין זה לענין חיוב מזוזה שהרי אינו אלא חובת הדר].

ק. ע' גמרא (עירובין כא:): "אחוי לי מתותא

בית חרב

בית שנחרבו מחיצותיו, כל שנשארו לו ג' מחיצות אף בלי תקרה, או ב' מחיצות ותקרה^ק, מתעבר עם העיר^ק.

ודוקא שהיה שם "בית דירה" גמור מתחילה ונהרס (מ"ב סי' שצח ס"ק כט לא). ויש מקילים אף אם כן היה בנוי מתחילתו בג' מחיצות וללא תקרה, אם דרים בו עכשיו^ק.

נלע"ד שמחיצה האמורה כאן אינה אלא דופן מציאותי הראוי להחשב כדופן סוכה, ולא סגי במחיצה דינית בלבד בצורת הפתח או גוד אסיק^ק.

חצר הגדור בג' דפנות

משמע בתשובת הריב"ש (סי' רא) שקרפף שהוקף לדירה מצטרף לעיר אם מוקף בשלוש מחיצות בלבד. ואפשר שאף אם היה בנוי כן מתחילה, בחצר יורו כו"ע שמועילות שלוש מחיצות אע"פ שלא היתה מחיצה רביעית מעיקרא^ק. וצ"ע.

מערה

מערה אינה מצטרפת לעיר (עיובין נה:), ואפילו אם המערה היא בית מגורים גמור^{קט}.
אם יש בנין [בשטח ד' אמות על ד' אמות^ק] על פי המערה, והבנין שמעל הקרקע נמצא

"מחיצות ניכרות". ולענין צוה"פ ע' ביה"ל (סי' תר"ל סע' ב).

קח. אפשר שדעת המ"ב, דבעינן ד' מחיצות שלימות מעיקרא, אינה אלא ב"בית" דוקא, כיון שאין בית ראוי לתשמישו כראוי בפחות מד' מחיצות, ולכן לא חל עליו שם "בית" עד שיהיו לו בתחילה ד' מחיצות. משא"כ חצר או קרפף שהוקף לדירה, אפשר שראויים לתשמישם לכתחילה אף בג' מחיצות בלבד. וכעין מה שמחלק הרא"ש (הל' מוזהר ססי' יא) בין בית וחצר שאינם מקורים, שחייבת החצר במזוזה משום "דחצר דרכו להיות כך". [ואע"פ שאף חצר מיועדת לתשמישים צנועים המצריכים סגירתו בד' דפנות וכמבואר בתשו' הרשב"א (ח"ה סי' רג), אמנם יש תשמישים בחצר שאינם צנועים]. וצ"ע למעשה.

קט. כ"כ בהדיא הגר"ז (שצח סע' ח), והגאון יעקב (על דף סא), והחזו"א (קי כח ד"ה שם ובור).

קי. כן מפורש בתוספות (עיובין נה: ד"ה לא) לפי הפירוש המקיל לצרף את המערה במדידת התחום. ע"ע בהערה בסמוך.

לא התכוון מי שעשאם אלא להארכת התחום בלבד. אכן שטח ד' אמות על ד"א בעינן לבורגנין שלא דרים בהם בפועל [כ"כ בהדיא הדגמ"ר והמ"ב].

קד. לדעת השו"ע (סי' שצח סע' ו) בעינן תקרה עם מעזיבה, ובביה"ל הובא דכן איתא בסמ"ג ובעבוה"ק. ואעפ"כ, במשנה ברורה כתב: "ט"ס וליתא בגמ' ופוסקים [הגר"א]".

קה. היינו "גרודיות", וכמבואר בגמרא (דף נה:). אין דין הגרודיות כ"בית" אלא כ"עיבור" בלבד, ואין עשויים "עיר" למרוד ממנו קרפף בעיר, כן מבואר בחי' הרשב"א (דף נז:), וכ"כ החזו"א (סי' קי סס"ק כג, וס"ק יט ד"ה שצ"ח). ובעיקר הדין אם מודדים קרפף העיר ממבנה שאינו אלא "עיבור" בלבד, נחלקו הראשונים ז"ל וגדולי הפוסקים ז"ל, ע' פרק ב הערות טז-יט.

קו. שו"ע הגר"ז (שם סע' ח) וחזו"א (קי כ ד"ה ואמנם).

קז. ע' גמרא סוכה (דף ד: דבסוכה בעינן

תוך ע' אמה של עיר, יש אומרים שמצטרפת אף המערה לעיר^א. ולדעת הריטב"א, אף אם המערה [מתחת לקרקע] סמוכה לעיר והבנין שעל גבה רחוקה מהעיר, מצטרפת המערה לעיר מחמת הבנין שעל פיה^ב.

במה דברים אמורים, כאשר יש דירה בתוך המערה^ג. ואפשר שהוא הדין אם יש דירה בבנין שעל פיה ומשתמשים במערה לצרכי הדירה^ד.

בית על עמודים

כתב רבינו החזו"א זצ"ל (ק' כח ד"ה נראה דעיר) שדין בית על עמודים [בגובה י' טפחים] כדין המערה [שהרי שניהם אינם על פני הקרקע], ואינו מצטרף עם העיר.

והנה מקשה השו"ה הלכות (בהערות לס' שצח בסוף הספר) מדין שובך [של יונים] שאינו מצטרף לעיר (עירובין נה:), משמע שבית דירה כה"ג [על עמודים] מצטרף לעיר. [ובהדיא מפרש הר"ח במשנה (עירובין נב:) דבנין העשוי כעין שובך מצטרף לעיר (הובא בתוס' שם ד"ה כיצד).]

ועוד צ"ע, דלכא' סברת מרן החזו"א זצ"ל מבוארת בהדיא בתוספתא (פ"ד ה"ח) שיש מקום לדמות דין ה"מגדל" לדין ה"מערה" שלא יצטרף לעיר, אמנם מבוארת התוספתא דדיניהם מחולקים ואכן "מגדל" מצטרף לעיר, ומבוארת התוספתא טעמא לחילוק שביניהם, וז"ל התוספתא: "היה מורד והגיע המדה לבית... אפילו מגדל... מרביע כנגדן ומורד כנגדו ולהלן אלפיים אמה וכו'. היה מורד והגיע המדה למערה אין מכניס וכו'. אחד מערה ואחד מגדל, מה בין

כשניהם בבת אחת. וצ"ע, היאך מצדד היד אפרים להקל כשני הפירושים בבת אחת, הרי עולה מצירוף שתי הקולות ביחד דין שהוא נגד דעת כל הראשונים. וכן צ"ע בדעת הגר"ז, שהרי אם א"א להקל כן בבת אחת, אין להקל אף בזה אחר זה [כפי המבואר בתוספות (ביצה יד. ד"ה איכא), ע' מה שהארכנו בזה לקמן בפרק ט הערה ח.].

קיב. הובאה שיטת הריטב"א בביה"ל (שם): "והריטב"א הוסיף עוד דאפילו וכו'". ולא מפורשת הכרעת המ"ב לדינא.

קיג. כן מפורש ברמב"ם (פכ"ח הל' שבת ה"ג). וכן כתבו הלבוש (שצח סע' ו) והחזו"א (ק' כח ד"ה במ"ב).

קיד. ע' לעיל בענין "חצר", שחצר מקורה מצטרף לעיר אף לדעת החזו"א. מיהו בכה"ג שהחצר נמצאת מתחת לקרקע, אפשר שלא נאמר בה החידוש של דין "מערה", [שקובע מקום גבול המדידה אף מתחת לקרקע, מחמת הבנין שמעל גבי קרקע].

קיא. כן פירשו התוספות (שם) בפירושם השני. ולפירוש זה שפיר מיושבת הברייטא "מערה מתעברת עמה". מיהו לא כן פירשו רש"י ופירוש הראשון בתוספות והרשב"א (עבוה"ק ש"ה פ"ו ה"ב), אלא פירשו שמצטרפת המערה לשעור ד' על ד' אמות של הבנין [אבל צריך רוב שעור ד' על ד' בבנין (תוס' ונפסק במ"א)]. ונראה שסברתם הכריחם להדחק בפירוש הברייטא הנ"ל, שהרי הטעם שאין המערה מצטרפת עם העיר אינה אלא משום שכל שמתחת לקרקע אינו נמדד במדידה אלא על פני הקרקע, וכלשון התוספתא (פ"ד ה"ח): "גג המערה הרי הוא בארץ", א"כ מאיזה טעם יועיל בנין על פיה שנמדד המערה שמתחת לקרקע.

ולהלכה, העתיקו המ"א והמ"ב (בביה"ל סי' שצח סע' ו ד"ה שיש) את שני הפירושים הנ"ל ללא הכרעה. והנה הגר"ז (סי' שצח סע' ח) כתב כשניהם לקולא, ועוד הפליג היד אפרים (סי' שצח סע' ו) שאפשר שיש להקל כשני הפירושים אפילו בבת אחת [בבנין על פיה שאין לו אלא שיעור רוב ד' על ד' אמות, מצרפים לעיר את כל המערה], אולם במחה"ש משמע דא"א להקל

מערה למגדל. גג המערה הרי הוא כארץ וגג המגדל הרי הוא כעיר^{קיד*} (עיי"ש פי' המרא דמתניתא אשר חיבר הגאון יעקב זצ"ל). והחזו"א במקום אחר (סי' קנו השמטות לסי' שצח ד"ה נגעים, עיי"ש) כתב דמצטרף.

נחל

"עיר שיושבת על שפת הנחל שרוב העתים הוא יבש ומשתמשים בו, שאינו מלא אלא בשעת הגשם, אם יש לפניו מצבה רוחב ד' אמות על שפת הנחל כדי שיעמדו עליה וישתמשו בנחל, נמצא הנחל בכלל העיר ומורדין לה אלפיים אמה משפת הנחל השני". (שו"ע סי' שצח סע' ט) קטו

והנה תמהו הרשב"א והריטב"א ז"ל (עירובין סא.) על דין זה (שהוא פירושם של הר"ח והרי"ף בגמרא שם): "הלא אין מעברין את העיר אלא ממקום בית דירה או הראוי לדירה והנחל אינו ראוי לדירה". ותירץ הריטב"א (שם): "וי"ל דהתם הוא כשבאין לעבר את העיר מפני מקום מסויים שחוצה לו, אבל הנחל הזה שהוא לפני כל העיר וראויין להשתמש בו כל בני העיר, אע"פ שאינו ראוי לדירה מעברין בו את העיר". [והובאו דבריו במשנה ברורה].

והנה לפי המבואר בשולחן ערוך, צ"ע על מש"כ המהרש"ם (דעת תורה סי' שצח סע' ו, בטעמו השני) לצרף גשר לעיר "בין רבני העיר מסתפקים מהנהר^{קטו} הוי הגשר כדקה" הנ"ל. וצ"ע, שהרי אין מצרפת ה"דקה" [מצבה] את הנחל לעיר אלא כאשר משתמשים בכל הנחל שלפני העיר [ברוב העתים שהוא יבש] ק"י.

קטו. עפ"י פירוש הר"ח והרי"ף בגמרא (דף סא.), ובדרך זו פירשו הרמב"ם, ראב"ד (כתוב שם), הרמב"ן (בס' מלחמות, הודפס בסוף ספר זה), והריטב"א. אמנם לא הושוו דעות הראשונים הנ"ל בגדרי הדינים, וכפי שיבואר בהערות קיז וק"ח. בדרך אחרת לגמרי בארו רש"י, הר"ח, הרשב"א, והרא"ש את הסוגיא שם. ולפי פירושם אין מודדים אלא משפת הנחל הפנימית, ואין מצרפים את הנחל לעיר. [וע' לעיל פרק ב בענין "חומת העיר" מה שדקדקנו מפירושם בסוגיא].

קטז. בזמנינו, כמדומני, אין מצוי שבני העיר מסתפקים מהנהר בעמדם על הגשר, וא"כ פשוט שאין מקום לקולא זו.

קיז. אמנם מצינו ג' שיטות בגדרי הנחל המצטרף ו"הדקה":

א) השמיט הרמב"ם (פכ"ח הל' שבת ה"ט) את דברי הרי"ף "כי רוב העתים הנחל מתיבש ומשתמשין בו", משמע שלמד הרמב"ם דלרבותא נקט הרי"ף כן, דאפילו בכה"ג אין הנחל מצטרף לעיר אלא ע"י הדקה. וכן מבאר בהדיא הראב"ד ("כתוב שם"). ובבאור ה"דקה" מפרש הרמב"ם: "על שפת הנחל כדי שיעמדו

קיד*. "מה בין מערה למגדל", לכאור' זו היא טענת החזו"א, דכשם שאין המערה מצטרפת לעיר [אף שהיא בית מגורים] משום שאין המערה במישור הארץ. ואם כן, שואלת התוספתא, אמאי אכן מצטרף המגדל לעיר, דמאי שנא ממערה. ומשיבה התוספתא ומחלקת ביניהם: "גג המערה הרי הוא כארץ וגג המגדל הרי הוא כעיר". ונראה לבאר בכונת התוספתא - שאין רואים אנשי העולם שום קשר וחיבור בין בתי העיר ובין המערה, כיון שהמערה עצמה [בית המגורים] אינה נראית לעיר, וגג המערה הנראה לעיר "הרי הוא כארץ". משא"כ במגדל, שבית מגוריה בקומה העליונה, אפילו "גג המגדל" שפיר נראה לבני העיר, ורואים אותו כחלק מהעיר, "הרי הוא כעיר". כן נלע"ד פירוש דברי התוספתא. [ויש להעיר עוד, שבתוך הש"ס שלמד בו רבינו החזו"א זצ"ל לא היה נדפס תוספתא, ואכן רגיל החזו"א לציין את התוספתא מתוך פירוש הר"ש (בדושים ובטהרות). אמנם מציין החזו"א (קי' כח ד"ה שם וכו') לגמרא ירושלמי בטעם שאין מערה מצטרפת לעיר משום ש"ש"אין המערה קונה אויר על גגה ועל גגה כקרקע פנוי וכדאמר בירושלמי", וכנראה כונתו לירושלמי (עירובין סוף פרק ה): "גג המגדל נדון כעיר, גג המערה נדון כשדות", דהיינו כסוף התוספתא הנ"ל. וצ"ע.]

והנה מבואר בירושלמי (פ"ה ה"א) שאין הנחל מצטרף אלא כאשר שפתו החיצונה קרובה לעיר תוך ע' אמה. וכן פסק הראב"ד ז"ל ("כתוב שם") ואף החמיר עוד בזה, עיי"ש קי"ח. אולם הרמב"ן ז"ל כתב (ב"מלחמות", הודפסו בסוף ספר זה): "הנה זו הסוגיא הירושלמית אינה שוה עם התלמוד שלנו בשיעורין קי"ט. וכן מפורש בריטב"א הנ"ל, ומוכח מסתימת הרמב"ם והשו"ע ק"י דלא קי"ל כהירושלמי הנ"ל.

אכן הגבלה אחת בדין זה כן לומד הרמב"ן (שם) מהירושלמי, והיא שתהיה "העיר בנויה על שפת הנחל ממש". וכן פוסק המהרש"ם (עפ"י הירושלמי) שלא תהא שפת הנחל הפנימית רחוקה ד' טפחים מהעיר.

עוד תנאי בדין הזה מבאר הראב"ד (ב"כתוב שם"): "וזאת הדקה אנו מפרשים אותה שמתחלת מחומת העיר והולכת ונכנסת בנחל ברוחב ד' אמות". וכ"כ הרמב"ן (ב"מלחמות" שם).

ולדעת החזו"א (ק' כז) אין הנחל מועיל להרחיב את העיר אלא עד ע' אמה ושיריים. וממילא "אין נפקותא לדין דנהיגין להקל שנותנין קרפף לעיר אחת".

קיד. ז"ל הראב"ד ז"ל ("כתוב שם"): "ולפי מה שירצו ליטול משפת הנחל עד ע' אמה ושיריים לעיבורה של עיר, אם יש בית יוצא, וע"י דקה זו כיון דלא בעינא תשמישתא מעברין את העיר עד הבית היוצא שהוא בתוך ע' אמה ושיריים. אבל בלא דקה אין מעברין אותה עד הבית היוצא לפי שאינו ראוי לתשמיש העיר". וצ"ע מגמ' (עירובין נז): "הא איבא דגלת דמפסקא יתר מקמ"א ושליש", מפורש שאף בנהר [ומשמע ללא "דקה"] מעברים את העיר. ואפשר דנהר עדיף מנחל, שעומד הנהר לתשמיש העיר לתחבורה ולמקום נמל. לא מצאתי כסברת הראב"ד הנ"ל, שאין מעברין תוך ע' אמה אלא מקום הראוי לתשמיש העיר, בדברי שאר הפוסקים [אף דנ"מ מצויה], משמע קצת דלא ס"ל כן. וכן יש לדקדק ממה שלא הביאו הראשונים [הרמב"ן, הרשב"א, הריטב"א, הר"ן, והמאירי] את באורו בסוגיא.

קיט. מוכח בדברי הרמב"ן שכוונתו לשיעור ע' אמה המוזכרת בירושלמי, שהרי כתב שמסכים הבבלי שתהא העיר בנויה על שפת הנחל ממש [היינו שיעור ג' או ד' טפחים].

קכ. וכפי שדקדק כן הרמב"ן מסתימת הבבלי וקבע שחולק הבבלי על הירושלמי, כ"ש שיש לדקדק כן מסתימת הפוסקים, שעליהם לבאר את הדין לפרטיו למעשה.

עליה וישתמשו בנחל, כלומר שמשתמשים ע"י ה"דקה" כשהנחל מלא מים. משמע בדעת הרמב"ם, שאם יש דקה כנ"ל, מצטרף הנחל אפילו מלא מים כל השנה. ואם הנחל יבש כל השנה אפשר שמצטרף אף בלא דקה. [ועפ"י דרך זו יש לישב את פסק המהש"ם הנ"ל, מיהו בדעת השו"ע לא משמע כדרך הנ"ל, וכפי שנבאר].

ב) בביאור ה"דקה" מפרש הרמב"ן שאין תשמישו אלא כדי לרדת מהעיר אל הנחל, משמע שאין ההשתמשות בעמידה על גבי הדקה, אלא בתוך הנחל עצמה משתמשים, וכמשמעות הרי"ף "כי רוב העתים הנחל מתיבש ומשתמשין בו", וכן משמע בדעת הריטב"א שכתב: "הנחל הזה שהוא לפני כל העיר וראוין להשתמש בו כל בני העיר".

ג) השו"ע, מצד אחד העתיק את לשון הרמב"ם בפירוש הדקה ["על שפת הנחל כדי שיעמדו עליה וישתמשו בנחל"], ומצד שני חזר והוסיף את לשון הרי"ף אשר השמיט הרמב"ם ["שרוב העתים הוא יבש ומשתמשים בו שאינו מלא אלא בשעת הגשם"]. משמע בדעת השו"ע דבעינן שני תנאים: השתמשות בנחל [דהיינו כל הנחל] ברוב העתים שהוא יבש, והשתמשות מעל גבי הדקה בשעה שהנחל מלא. וברור שלמד כן המ"ב בדעת השו"ע, שהרי מבאר את דין השו"ע עפ"י דברי הריטב"א [שמשמשים בכל הנחל].

שאר מקומות שמשתמשים בני העיר

והנה מסתפק המ"א בדין כל מקום שמשתמשים בני העיר, אם אפשר לדמותו לדין הנחל. והא"ר הכריע שאין להקל, שהרי גם בנחל גופא כמה ראשונים חולקים "והבו דלא להוסיף עלה". וכן משמע הכרעת המשנה ברורה (סי' שצח ס"ק מו).

בדין כביש העובר לאורך העיר צמוד לקצה העיר, נלע"ד שאין מקום כלל לדמותו לנחל הנ"ל [אף אם נקיל דלא כדעת הא"ר וגם נתפוס צד הקולא בספיקו של המ"א]. שהרי נראה שתשמיש מקום הליכה ומעבר הרבים אינו בכלל תשמישי דירה, כדמוכח בגמרא (עירובין זא:) [שמבוי נחשב כ"קרפף" ולא כ"חצר"], ולא מצינו עיבור לעיר אלא דירה או ראוי לדירה, או עכ"פ הנחל שמשתמשים שם בני העיר צרכי דירתם. ועוד, שהרי בדרך כלל מדובר בכביש בין-עירוני, שהוא "סרטיא" בלשון חז"ל, והוא ודאי אינו נחשב כחלק מהעירקבא. ומלבד החילוק הנ"ל, הרי משמע בשו"ע שאין מקילים לעבר נחל אלא כאשר יש שם "דקה", ולא סגי בהשתמשות בנחל בלבד (ע' הערה קיז). ובכביש אין "דקה". ועוד, הנה לא מתקיים [בהרבה כבישים כנ"ל] התנאי שיהיה הנחל תוך ד' טפחים לחומת העיר או לבתי העיר.

קבא. ע' מש"כ הגר"א (באור הגר"א משלי פרק א פס' ב): "העולם נחלק לשנים שהם ארבעה, והם: העיירות והאדמה, שהן השרות והדרכים... והאדמה שלפני העיירות גם כן נחלקת לשתיים. והיינו מה שלפני העיר וכו', ומה שרחוק מן העיר הוא הנקרא סרטיא." וכן ע'

מש"כ הרמב"ן (עירובין נט. ד"ה ור"ש): "שהאיסטריא שהיא כבושה חוץ לעיירות והולכים ממנה מעיר לעיר וממדינה למדינה עד סוף כל העולם, אין מודקקים בה בעוברין עליה ס' רבוא, דהא דכולי עלמא הוא. אבל בתוך העיר אין שם רשות הרבים בלא ס' רבוא."